

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կոնդակ Օրհնութեան. Վշապի Դեորգ Ե. Ծայրագոյն Պատարիքի և Կարողիկոս Ամենայն Հայոց. — 2. Ամանորի և Ծնունդի Պատգամ մը (Լոյսին հաւաստի). Ե. Ե. Դ. — 3. ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ. Հայաստանաց Եկեղեցոյ բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ. վերջ. — 4. Ծնունդի զիշերին. Թրգմ. Տ. Ա. Ն. — 5. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Ի՞նչ է Ողորմութիւնը. Բ. Ե. — 6. ՊԱՄՁ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. Եկեղեցին. Ղեւոնդ Եսայ. Դուրեան. — 7. ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Դեքտեմանիի Ս. Աստուածածնի Կերպանքի Եկեղեցին. Մ. Ե. Ա. — 8. Կիլիկիոյ Կարողիկոսները. Յովհաննէս Դ. Անրեպցի. Բ. Ե. — 9. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Յոբելեանը Եթարեցոյց ֆոյ. Թրգմ. Մ. Ե. Ն. — 10. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. Բարեկամութիւն. Ակիլիկէ. — 11. Անհո՛ւն պարտե՞լ. Արսէն Երկաթ. — 12. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. Անբողջական երկեր Խրիստեան Հայրիկի. Բ. Ե. — 13. Խրիստեան Հայրիկ. (Տպաւորութիւններ) Ներսէս Սրկց. Տէր-Յակոբեան. — 14. Գնահատումներ «Միաբան» և Այցեդրոյ Հայ Երուսաղիմի» զիրիմ տարի. — 15. Մեարոյ Նուարեան. Բ. Ե. — 16. Ս. Յակոբի Ներսէս:

The **SION** an Armenian Monthly of Religion
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՈՆ, իր նոր Շրջանի Չորրորդ Տարւոյն չէմքին վրայ, գարնեալ կ'ուղղէ իր սըրտագին շնորհաւորութիւններն ու բարեմաղթութիւնները իր սիրելի ընթերցողներուն՝ Ամանորի և Փրկչին Ծննդեան Տօնին առթիւ:

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐ ՆՈՐ ՏԱՐԻ, ՇՆՈՐՀԱՌՈՐ ԾՆՈՒՆԴ:

Ուղղելով այս շնորհաւորութիւնները մեր ընթերցողներուն, և առ հասարակ բոլոր հայերուն, կ'ուզենք պարտականութիւն մը կատարել և ո՛չ թէ գործադրողը եղած ըլլալ հաստատատիպ սովորութեան մը:

ՍԻՈՆ տարին ի բուն կը խօսի հազարաւոր անձերու, կը խօսի քան մը հասկըցնելու համար անոնց. այդ քանը ճշմարտութիւնն է՝ երբ կը ճառագայթէ Աւետարանէն. այդ քանը գեղեցիկն է երբ կը յայտնագործուի իր քերթուածներուն և արձակներուն ներդաշնակութեանը մէջ. այդ քանը գիտութիւնն է ինքնին երբ կը շնչուի հայ լեզուի, հայ մատենագրութեան և հայ պատմութեան նուիրուած ուսումնասիրութիւններու վրայ: Այս կերպով՝ ՍԻՈՆի և իր ընթերցողներուն միջև կը մշակուի մտերիմ յարաբերութիւն մը մտքի և սրտի, և այնպէս կը կարծենք որ ՍԻՈՆ և իր ընթերցողները կը հասկնան զիրար:

Պէտքի մը հարկը և պարտականութեան մը գիտակցութիւնը եթէ թելադիր չըլլային մեզի, ՍԻՈՆ պիտի չհրատարակուէր, պիտի չխօսէր ան հայ ժողովուրդի զաւակներուն:

Պէտք մըն էր ՍԻՈՆի հրատարակութիւնը, և խօսելն ալ եղաւ իր պարտականութիւնը: Եւ սկիզբը ամէն նոր Տարւոյն, շնորհաւորութիւն մը ուղղել իր ընթերցողներուն և բարեմաղթութիւններ ընել անոնց, պարտականութիւնն է ՍԻՈՆին:

Շնորհաւորութիւններ և բարեմաղթութիւններ, սակայն, ինքնին ոյժ մը և արժէք մը պիտի չներկայացնէին եթէ շնորհաւորողներ չլուսացնեն զանոնք: Աղուոր խօսքերով ոչինչ կը փոխուի բնութեան օրէնքներուն մէջ. բայց աղուոր խօսքեր կ'ազդեն մարդուն վրայ, կ'արթնցնեն զայն, խորհիլ կուտան:

Ի՞նչ օգուտ ունի կրկնել սովորական, մաշած, տափակցած խօսքերը, ո՛րչափ ալ հանդիսաւորութիւն տաս առողջ, եթէ դիմացինդ չզգայ խօսքերուդ ոգին:

Հայ ժողովուրդին զաւակները պէտք ունին ազէկ տարիներու, որպէս զի մրցանակներ ապահովեն իրենց համար կեանքի կոտին մէջ: Պէտք ունին բարի մաղթանքներու Փրկչին Ծննդեան տարեգարծին, որպէս զի հոգևոր վերածնութեան երկունքը զգան իրենց կուրծքերուն տրոփումներուն մէջ:

Ո՛րչափ պէտք ունինք մաքուր աշխատութեան լուսաւոր և հզօր հաւատքին, ո՛րչափ պէտք ունինք արծուաթուիչ հոգիներու խոյանքին՝ կեանքի այս գոլիսներէն վեր մնալու համար:

ՍԻՈՆ այսպիսի զգացումներով է որ կ'ուղղէ իր շնորհաւորութիւնները Ամանորի այս արշալոյսին ալ, և այսպիսի ըղձանքներով է որ կը շնորհաւորէ Փրկչին Ծնունդը իր սիրելի ընթերցողներուն, որոնք եթէ զգան թէ աստղ մը կը շողայ իրենց գլխուն վերև, որ կ'առաջնորդէ իրենց դէպի մտւոյնները ճշմարտութեան, և եթէ գիտնան որ հաւատքի կայծ մը կը տաքցնէ իրենց հոգին, կեանքի սառնամանիքները ճեղքելու համար, պիտի ըմբռնեն ՍԻՈՆի շնորհաւորութիւններուն իմաստը:

Պէտքը որ ստեղծեց ՍԻՈՆի այս նոր հրատարակումը, հայ ժողովուրդին մտաւոր և հոգևոր կարօտութիւններուն զուամարն է ան:

Պարտականութիւնը, զոր կ'զգայ ՍԻՈՆ, իր համեստ ու անշահախնդիր ծառայութիւնն է այդ պէտքին հասնելու համար:

Նոր տարի մըն ալ կ'ողջունենք, և ՍԻՈՆին պարտականութիւնն է ըսել, Հայ ժողովուրդ, գիտցի՛ր ժամանակիդ յարգը:

Նոր Ծնունդ մըն ալ կը առնախմբենք, և ՍԻՈՆին պարտականութիւնն է աղաղակել, ժողովուրդ Հայոց, սիրէ՛ Աւետարանը, որ մա՛րդ ըրաւ քեզ: Սիրէ՛ Մայրենի՛ եկեղեցիդ, որ Զամբեց քեզի անոր անդաբար ներշնչումները:

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐ ՆՈՐ ՏԱՐԻ, ՇՆՈՐՀԱՌՈՐ ԾՆՈՒՆԴ:

ԽՄԲԳՐ. ՍԻՈՆԻ

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Դ. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1930 — ՅՈՒՆՈՒՍ

ԹԻԻ—1

ԿՈՆԴԱԿ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ(*)

ԿՆԻՔ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԳԼՈՐԳ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՒՄԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ, ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵՏԱՐ ԱԹՈՌՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵԼԵՅԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԵԱՅՆԻ,

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԿՈՒ ՏԵՂԻՈՅՆ ՍԱԳԽՄԱՅ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԳ ՏԵԱՌՆ ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԴՈՒՐԵԱՆ, ՀԱՐԱԶՈՍԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԷԶՄԵԱՅՆԻ ԵՒ ՀՈԳԵԾԻՆ ԵՂԲՐ ՄԵՐՈՒՄ ԽՆԴԱԼ Ի ՏԷՐ:

Ի նամակէ Լիազօր Ներկայացուցչի Մերոյ յԵւրօպա՝ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի՝ զոր ստացաւ աւս ի 21-ն Հոկտեմբերի տարւոյս, իրազեկ եղաւ եթէ Միաբանութիւն Ուխտին Ս. Երուսաղէմի եւ նախկին առակերսք Քո յղացեալ են յաւերժացուցանել զյիսնամեայ արիաջան զործունէութիւն Քո յոքելեան հանդիսիւ այսօր ի 27-ն Հոկտեմբերի տարւոյս:

Երկարածից ամբ անխոնջ աշխատութեան Քո յուսուցչական ասպարիզի, ի վարդապետական քարոզչութեան, ի վարչական ղեկավարութեան հոգեւոր գործոց, ի ծանու պաշտաման Պատրիարքութեան նախ ի Կոստանդնուպոլիս եւ զարդիս ի Ս. Երուսաղէմ, խոնուն, իմաստուն եւ համեստ ընթացք Քո ի մեծաւորական կեանս, առ ինչ են ձգեալ զսէր եւ համակրութիւն այնոցիկ անձանց, որք ունկնդրելով իմաստալից եւ հոգեւունջ քարոզաց քոց յեկեղեցիս, հաստատեալ են ի հաւաստ իւրեանց զառնալով ի քիւր հանապարհաց առ բարին եւ առաքինին. այլ եւ յուսուցչական ասպարիզի բնասուր ընդունակութեամբ քոյով եւ նոխացեալ զիտութեամբք վառեալ ի սիրս պատանեաց զուսումնասիրութիւն, պատրաստելով զնոսա լինել պիտանի գործիչ յազգային այլ եւ այլ ասպարէզս, յորոց ոմանք հետեւելով Քեզ՝ զգեցեալ են զսեմն հոգեւորականի, ուխտելով զանձինս իւրեանց նուիրել ֆիստնեական վարդապետութեան, ի շինել զպիսա ազգայնոց եւ նոխացուցանել զգրականութիւն հայկական արդիւնաւէտ վաստակօք իւրեանց:

Չեն անյայտ եւ ոչ նուազ շնորհալի ձիրք Քո ի գրական ասպարիզի, որով

(*) Մայր Աթոռէն հասած է այն ԿՈՆԴԱԿ, զոր Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետք յիշած էր իր նկատարին մեջ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Յովնականը շնորհատրեւոյտ տալիս:

5578-72

զպակասորդն փարգուրեան բանիւ ի բեմին եկեղեցոյ լրացուցեալ եւ գրչաւ, սիրելով զարգասիս մնաց փոյ յորսն աշխարհի, դաստիարակելով եւ գնեռաւոր ազգայինս, որք անկարող էին ունկնդիր լինել բանիւ փարգուրեան:

Արժան իսկ է յիշատակել ասանոր նաեւ զհաւասարմութիւն Քո առ Մայր Աթոռն Ս. Էջմիածնի, որոյ ուխտեալ միաբան եւ եւ Քոյով եռանդեամբ հանապազ սասար լեալ բարձրացուցանել զպատիւ Մօրս յուսոյ, եւ օգնական ի ներդրեան ժամանակիս:

Եւ արդ զոն եմք՝ տեսեալ եթէ Դու, պաշտօնեայ Տեառն, բեռն ծանր եւ խաչ զգաստացոյցիչ յուս Քո կրեցեր յիսնամեայ ժամանակաւ, եւ այսօր շուրջ գլխէ բոլորեալ կան դաստիարակեալք ի Քէն, առ ծնողն իւրեանց, իբրեւ կրթական եւ դաստիարակչական սերմանց անեցուցանողի ի հոգիս նոցա, որոց ի բովանդակ սրէ զանկեղծաւոր յարգանաց հաւաստիս ընդ ալեացդ խառնեալ հիւսնն պսակ յուսոյ ի գլուխ Քո եւ ի նակաս, սրբելով զայն ի ֆրանց, որ ամօք բազմօք զփրսն աշխատաւորի կրեաց տուայեալ ի մարմինն՝ այլ միշտ զօրացեալ ի հոգի, զի գլուծ Տեառն զիսէր կրել եւ զակօս վարդապետութեան նորա ծնել ի միսս եւ ի սիսս զաւակաց իւրոց հոգեւորաց:

Եւ Մեք, յաւուրս արեւմտի կենաց Մերում, յուեալ գայապիսի երախտագիտական զգացմունս, որք առհաւաստեալ են բարեպաշտական զգացմանց առ եկեղեցին, առ Ազգն եւ առ հոգեւոր պաշտօնեայս նոցին, յոյժ բերկրութեամբ լցուցանեն զսիրս եւ զհոգի Մեր, յուսողիւր առնեն զՄեզ ի ծանու պաշտամունս եւ ի կոչմանս, եւ ի վեր բարձրացուցանեն զբազուկ Մեր առ Ամենաբարձրեալն առ ի օրհնել եւ զոհութիւնս մատուցանել Տեառն Մերում երկնաւորի, զի ցայէ արեւատսրիսն հոգեւոր եղբարցս եւ զաւակացս, առ յապայն եւս նովին եռանդեամբ գործել ի պայծառութիւնս եւ ի պատիւ Առաքելական եկեղեցոյ Հայաստանեայց, որոյ արժանաւոր զաւակք եւ պաշտօնեայք են:

Եւ այսօրիկ գործք պարծանք Մեր համարին եւ մխիթարիմք, եւ այսու օրհնառաք Հայրապետական Կոնդակաւս ողջագուրեմք գլխեզ, որպէս Հայր որդեսէր եւ խնդակից լինիմք ընդ խնդացեալ զաւակունս Մեր:

Ի վերջ բանիս յորդորեմք ասելով. Քաջալերեաց, պնդեա զգօտի ընդ մէջ Քո, եւ զի սակաւին ամք Քո ներեն՝ բաշխեա առատութեամբ զհանգրոն շնորհեալն Քեզ ի Տեառնէ, զի կարացես ըստ Աւետարանական բանին համարակապէս ասել. «Տէր, անա զմնասն քո տասն մնաս արարի»:

Հայցեմք ի Տեառնէ յարատեւել ի կեանս յառողջութեան, յանդորրութեան, եւ ի խաղաղութեան, զի զմտադրեալսն ի սրտիդ կարացես ի կատար ածել, ամէն:

(Ստոր.) ՎՆՏԱՆԻ ԳԷՈՐԳ Ե. ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

27-ն Հոկտեմբերի 1929 ամի,
Ըստ Տումարիս ՌՅԶ,
ի Հայրապետութեան Մերոյ ԺԹ. ամի,
յԱռաւառեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի,
ի Վաղարշապատ,
թ. 968

89348 ահ

141-98

1858-58

57-84

ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՒ ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՍ ՄԸ

ԼՈՅՍԻՆ ՀԱՌԱՏՔԸ

(Յովն. Թ. ԴԼ.)

Ի ծնէ կոյր մըն էր ան: Երկար տարիներով արեւ խաղացած էր անոր թաց կոպե-
րուն շուրջը, բայց չէր մօտեցած անոր բիւրերուն: Այդ հէք մուրացիկը չըմպատող գի-
շերը՝ ո՛ր և է ասող չունէր: Երազներու պատրանքն անգամ կը պակսէր իրեն, ա՛յնքան
դառն և բնկուզիչ էր զինքը չարչարող իրականութիւնը: Իրբև անօգուտ բեռ մը մարդ-
կութեան՝ նետուած էր ան մեռելութեան մէկ անկիւնը: Մանկութեան օրերուն կաթն
ու խնամքը շատո՛նց ի վեր մօռցած էր ան: Ոչ միայն մարդերը՝ այլ և իր ծնողքն ան-
գամ չէին հետաքրքրուել իրմով, ու շատեր ալ՝ պատժուած յանցաւորի մը առեղծուածը
միայն կը կարծէին կարգալ անոր դժբախտ գոյութեան մէջ: Բոլորովին արհամարհուած
իր նմաններէն՝ ան իր կոնակը զայրոյթով մը դարձուցած էր աշխարհին ու արեւուն,
չունենալով արդէն նայուածքի մը վրէժխնդիր տէգը իր պարպուած ակնակապիճին մէջ:

Այդ օրը յուսահատ նստած էր ան, տաճարի ճամբուն վրայ, լոյսի մը հրաշքէն
յաւիտենապէս հրաժարած, ու երբ քանի մը մարդեր իրեն մօտ գալով՝ կը խօսէին իր
մասին, ականջ իսկ չգրաւ, ու անոնց կարեկցութիւնը իր վրայ հրաւիրելու սահմանուած
բառերն անգամ չարտասանեց, կարծես մեռած ըլլային անոնք իր շրթունքներուն վրայ:
Խօսք մը չփոխանակեց անոնց հետ. միայն զգաց թէ թրջուած կաւ մը կը ձեւէր իր
աչքերը ու լսեց ձայն մը՝ որ կ'ըսէր իրեն. «Ոտքի՛ ելիր. գնա լուս երեսդ Սեւովամի
աւազանին մէջ»։ Մեքենաբար ըրաւ ինչ որ ըսուեցաւ իրեն. ու աչքերը բացուեցան...

Աճապարեց դառնալ նոյն տեղը՝ ուր կը նստէր իրբև մուրացիկ. խարխափումի ան-
կանոն գնացքը դեռ չէր բաժնուած իր քայլերէն, ու յանկարծահաս լոյսին հանդիպելէ
վերջն ալ՝ տակաւին ստուերներու յաժուժէն կը տազնապէր իր տեսութիւնը. բայց տա-
կաւ առ տակաւ օրուան լոյսին զիմաց անհուն հաճոյքով մը թաւալեցուց իր աչքերը:
Ճառագայթներու այդ լուսանքէն զմայլած՝ զգլխած՝ ան չխորհեցաւ սակայն՝ թէ ո՛վ էր
իր բժիշկն ու Բարերարը, և իր մօտ խոնուած հետաքրքիր ամբոխին՝ որ խեղալիչ տեն-
դով մը կը հարցնէր իրեն՝ թէ Ո՛ւր էր ան որ իր աչքերը բացաւ, ցուրտ անտարբերու-
թեամբ մը պատասխանեց. — Ձեմ գիտե՛ր: Ա՛հ, ո՛րքան բնածին է այս անողոք տգիտու-
թիւնը մարդերուն մէջ՝ գերբնական բարիքներու հանդէպ:

Հետեւելով Աւետարանի պատմութեան՝ կը տեսնենք որ յետոյ կոյրը նեղուելով
իր արեւը խափանող բազմութեան հարցումներու տարափէն՝ որոնք իր անգիտակից
դատարկութիւնը կը թնդացնէին՝ հազիւ կրցաւ անդրադառնալ վերահաս արթնութեամբ
մը՝ թէ իրօք բան մը կը պարտէր այն մարդուն՝ «որում Յիսուան ասեն»։ Բոլոր
անոնք որ կանուխէն կը ճանչնային զինքը՝ բայց վայրկեան մ'իսկ չէին խօսած իրեն
հետ գութի մը աղապատանքովը, հիմա կ'ուզէին գիտնալ՝ թէ ո՛վ տուաւ իրեն երա-
նութեան այդ պարգեւը: Յասկոտ նայուածքներ կը ծակծկէին իր նորաբաց բիւրերը:
Քայլ մը առաջ երթալով մեր մուրացիկը՝ միամտօրէն յայտարարեց՝ թէ «Մարգարէ» մը
պէտք էր ըլլալ այդ հրաշագործ անձը, մինչդեռ անո՛նք, փարիսեցիները, իր երեսին կը
պոռային. — «Ոչ, մեղաւոր մըն է անիկա»։ Երբ կատաղութեան կրակները ալ աւելի
սկսան ճարճատել այն մոլիսերուն մէջէն՝ որոնք կամաւոր կուրութեամբ մը լոյսին ու-
րացումը կը գաւազրէին, բժշկուածը՝ որ երջանիկ էր՝ իր գուարթացած հոգին հան-
դարտութեամբն աստուածաբանեց. «Իմ գիտցածս սա՛ է որ՝ կոյր էի և հիմա կը տեսնեմ»:
Պիտի կրնար աւելցնել նաեւ. կը տեսնեմ ինձի տրուած լոյսին շնորհիւ, երբ առաջին
փորձը կ'ունենամ մարդերը նշմարելու և ճանչնալու, կը տեսնեմ թէ ի՛նչ կ'արժեն
անոնք:

Այս իրողութեան կենդանի պատկերը՝ պիտի կրնայ սա մտածումը ներշնչել մեզի՝

թէ հրաւեր անհրաժեշտ տարրը չէ հաւատքի մը ստեղծագործութեան մէջ. վասնզի նախ ի ծնէ կոյրը չազդուեցաւ իր խոյ անձին վրայ կատարուած անակնկալ սքանչելիքէն, և յետոյ, անոնք որ զիտէին՝ թէ «կոյր էր նա և բացաւ»՝ չունեցան հաւատալու բերումն ու խանդը: Նոյն եղան պարագաները՝ երբ բազմացած նկանակներն ուսող հաղարաւորներու մէջէն՝ աւելցած հացի սակառներուն թիւին չափ ալ հաւատացողներ չունեցաւ Յիսուս, և Կանայի հարսնիքին մէջ ևս՝ զինի եղած ջուրը խմող հանդիսականները զովեցին զինին, ու նորէն քնացան իրենց հին բարձերուն վրայ: Ուրեմն Յիսուսի հրաշքները ծառայեցին միայն՝ զօրացնելու անոնց հաւատքը՝ որոնք արդէն աւակերտած էին իրեն, առանց հրաշքի մը ականատես ըլլալու: — Տէրը խօսած էր իրենց հետ. և այդ ամէն ինչ էր:

Հրաշքի սակարկութեամբ չէ՛ որ ստեղծուած է մեր մանկութեան հաւատքն ալ: Ընտանեկան գուրգուրանքով մեզի աւանդուած հոգեւոր այդ կայծը՝ որ յետոյ Յիսուսի չունչին տակ կ'արժարծի մեր կուրծքին տակ՝ լոյս կուտայ մեր ամպամած աչքերուն: Բայց՝ աշխարհի իրերն ու մարդերը՝ օգտուելով շատ անգամ մեր թոյլ ու ապաշնորհ տրամադրութիւններէն՝ կը պատեն կը պաշարեն զմեզ ու վրդովիչ հարցումներով կը պարտասցեն մեր համոզումները. Լսէ՛, ուսկի՞ց է հաւատքիդ այն լոյսը զոր ունիս, ու կը բռնադատեն որ պատասխաններ քի ծնէ կոյրին նման. Ձեմ զիտէր: Այդ հարցումները կրնան շարունակուիլ փուզիչ հարուածներով, հերքումներով, հեղեղութիւններով. սակայն մեր գիտակցութիւնը փոխանակ սասանելու այդ խորիտ ու խիլախ յարձակումներէն՝ պէտք կ'զգայ դաւանելու՝ թէ հոգին կարօտ է այդ լոյսին, թէ անով կ'ողջուենք՝ իրերէն ու մարդերէն վեր՝ յաւիտեականն ու աստուածայինը, և թէ՛ վերջապէս՝ անով կը տեսնենք ինչ որ պիտի չկրնայինք տեսնել — աշխարհի ունայնութիւնը:

Մեր մանկութեան անգիտակից օրերէն՝ մեր էութեան խորն օթեւանող այդ լոյսը՝ դուցէ մերթ ընդ մերթ ծածկուի մեր աչքերէն Ծննդեան աստղին պէս, բայց երբ միւս անգամ կազմուած է մաքուր տունը մեր հոգեղէն յարկին մէջ, հոն է որ դարձեալ պիտի գայ ան երեխի ու ժպտիլ մեզի իր յանկուցիչ պայծառութեամբը: Երանի՛ անոնց որ յստակ կը գտնեն իրենց հոգիին պրիմակը, ցոլացնելու համար անոր ամէն մէկ երեսներուն վրայ Աւետարանին գոյնզգոյն գեղեցկութիւնները:

Մի՛ ըսէք՝ թէ այդ ամէնը նախապաշարուներ ըլլալէ չեն դադրիր, քանի որ մեր կամքէն անկախ՝ մեզի ներարկուած թելադրութիւններ կամ հաւատալիքներ են լոկ. ընդունեցէք միայն՝ թէ անոնցմով կը շինուի լուսագոյն մարդը իր ճակատագրին համար: Պիտի կարծէի՞ք թէ տարբեր պատգամներով կարելի պիտի ըլլար սրբագործել տղայ ու տղէտ հասակը: Ո՞ր պատուիրան, ո՞ր սկզբունք, ո՞ր վարդապետութիւն, ինչքան ալ գործնական նկատուի և գերազանց, կրնայ գերծ մնալ կանխակալ կարծիքի հանգամանքէն, մեր կակուզ ու կրաւորակ կեանքին համար: Մի՛ թէ կանխակալ կարծիքներու խուրձ մը չէ՞ ամբողջ դաստիարակութիւնը իր զանազան ոլորտներուն մէջ, բայց առանց անոր կարելի՞ է որ բան մը աւելի արժէ կնքամոմ մարդը:

Դառնանք մեր պատմութեան: Իր տեղը պիտի գտնենք դարձեալ ի ծնէ կոյրը՝ որ տակաւին կը վիճի անդունդ բերաններու գէմ, ու կը յայտարարէ անոնց. Ձէ՞ք ճանչնար զինքը. լա՛ւ ուրեմն, այն իսկ եմ մտնչելի՛ք՝ որ դուք չէք զիտեր թէ ուսկի՞ց է ան, և իմ աչքերս բացաւ: Սակայն և այնպէս՝ զեռ հաւատքը չէր կերպաւորուած անոր մէջ, մինչև որ Յիսուս վերստին գալով իր մօտ՝ հարցուց այս անգամ. Դուն կը հաւատաս՞ Աստուծոյ Որդիին: Մութացիկը՝ որուն անձանօթ էր Տէրը՝ ըսաւ. Ո՞վ էր այդ անունը կրող անձը. «Քեզի հետ խօսողն է» պատասխանեց Յիսուս: Եւ ահա Սելովամի խաղաղ ջուրերէն բաց աչքով դարձող կոյրը երկրպագեց իր արեւուն. — կը հաւատամ:

Այո՛, կը հաւատան անոնք՝ որ ա՛լ կոյր չեն, մանաւանդ երբ իրենց հետ կը խօսի Յիսուս:

Ե. Ե. Դ.

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԽՆԳԻՐՆԵՐ

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ուէ հաստատութիւն, որ ժողովուրդի կեանքին հետ սերտիւ կապուած է, եթէ զուգընթաց չի քաշեր ժողովուրդի հետ, շատ բան կը կորսնցնէ իր իրաւունքներէն, եւ չի կրնար հասնիլ իր նպատակին, բառին ամէնէն լայն առումով:

Եկեղեցին, իբրեւ կեանք ունեցող հաստատութիւն, այնպիսի դործարանաւորութիւն մըն է, որ ուղղակի կապուած է ժողովուրդի կեանքին հետ: Ուրիշ խօսքով՝ եկեղեցին, ինչպէս որ յայտնի է ամէնուն և միշտ ալ շեշտուեցաւ այս յօդուածներուն մէջ, նոյնինքն ժողովուրդն է: Եկեղեցին, իբրեւ կապուած կերպով, իր շէնքով և իր պաշտօնէութեամբ եթէ զատեալ ժողովուրդէն, կը կորսնցնէ իր ժողովուրդը ներկայացնելու եւ ժողովուրդով ներկայանալու կամ արտայայտուելու պայմանները, որոնք իր իրաւունքներն են:

Ժողովուրդը չի կրնար քարացած մնալ տիեզերական կեանքի շարժումներուն մէջ, եկեղեցին ալ, իբրեւ ժողովուրդը ներկայացնող հաստատութիւն, չի կրնար քարացած մնալ հոն ուր որ էր:

Քրիստոնէութիւնը յայտնութիւնն էր և է՝ նոր կեանքի մը, այսինքն շարժելու, զարգանալու, բարգաւաճելու եւ կատարելագործուելու ընդունակ կեանքի մը: Յիսուս-Քրիստոս ըսաւ, ես եկայ որ կեանք ունենաք, եւ ձեր ունեցածէն ու ձեր հասկըցածէն աւելի կեանք մը:

Արդ, այս շարժուն և յառաջդիմական կեանքը պէտք է որ արտայայտուի ժողովուրդին վրայ, իր եկեղեցիով: Ասիկա՝ է արդէն բարեկարգութեան ըսկզբունքը: Եկեղեցին միշտ կենդանի, միշտ գործունեայ և միշտ բարեկարգ է, երբ կեանք կայ իր ներքը, երբ կը քալէ ժամանակին հետ հաստատուն և վստահ քայլերով, երբ ետ չի մնար իր ժողովուրդէն, այլ կ'առաջնորդէ անոր, այսինքն՝ երբ արթուն և կորովի է եկեղեցին և միշտ գլուխը կեցած է իր կոշումին և պաշտօնին:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրները մենք այս սկզբունքով վերլուծեցինք և զրինք Սիւնի ընթերցողներուն առջև: Այս աշխատութիւնը կատարելու համար մենք խօսեցանք այնպիսի խնդիրներու վրայ, որոնք, մեր կարծիքով ու փորձառութեամբ, կարեւոր են բարեկարգութիւնը իրագործելու համար մեր ժամանակին պահանջներուն և մեր ժողովուրդի հոգեւոր պէտքերուն համեմատ:

Բարեկարգութեան խնդիրը այնքան բարդ և այնքան բազմադէմ է որ մենք ատոր ամէնէն գործնական և ամէնէն աւելի այժմէական կէտերուն վրայ միայն ծանրացանք Սիւնի մէջ՝ 1928 Օգոստոս—Սեպտեմբերէն ի վեր: Բարե-

կարգութեան խնդիրը չէ սպառած մեր գրածներով, բարեկարգութեան խնդիրը չ'սպառիր ուէ ատեն, ո՛րչափ ալ գրուի: Բայց ի՞նչ որ ըրինք մենք գրելով բարեկարգութեան վերաբերեալ կարգ մը խնդիրներու մասին, այնպէս համոզուած ենք որ ատենք կրնան օգնել հետաքրքիրներուն՝ խնդրին կարեւորութիւնը ըմբռնելու և գործնական կերպ մը դառնելու ատոր լուծման համար:

Պէտք է ուշադրութիւն քնել նաեւ որ մեզ բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրները ուսումնասիրեցինք ուղղակի մեր Մայրենի եկեղեցոյ տնակէտէն, ուղղակի մեր ներքին կեանքին եւ պէտքերուն համար, և ո՛չ թէ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով դո՛հացում տալու նպատակով յարանուանական բաղձանքներու, որոնք արտայայտուեցան զանազան առիթներով:

Մեր եկեղեցին պէտք է բարեկարգուի ինքն իր մէջ եւ ո՛չ թէ ուրիշ եկեղեցիներու վերաբերմամբ, և մեր ուսումնասիրած կէտերը առնուած էին ուղղակի մեր եկեղեցոյ ներսէն:

Եւ քանի որ աւարտեցինք մեր ուսումնասիրութիւնը, պէտք է յանդիմ եզրակացութեան մը: Այս մասին նոյն իսկ փութկոտ հարցումներ ուղղուեցան մեզի այս յօդուածներու հրատարակութեան ընթացքին թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր եզրակացութիւնը:

Եթէ հարցումը սա՛ ձևով ուղղուէր մեզի, թէ ձեր ուսումնասիրած խնդիրներէն ո՞ր մէկը կարելի է գործադրել առանց հակաճառութիւններու, առանց ժողովներու, առանց պաշտօնական գործողութիւններու, և մանաւանդ առանց ժամանակ կորսնցնելու, մենք պիտի պատասխանէինք, թէ՝

ա). Ամէնէն յառաջ պատրաստութիւնը շնորհքով եկեղեցականութեան մը:

բ). Ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութիւնը:

գ). Սուրբգիրքին աշխարհաբար նոր թարգմանութիւնը:

Միթէ կարելի՞ է վարանումի և վէճի առարկայ ընել այս երեք կէտերը:

Ո՛ր մարդը, ո՞ր իշխանութիւնը պիտի ըսեն թէ Հայաստանեայց եկեղեցին պէտք չունի բարեկարգուած եկեղեցականութեան մը, թէ սպասեցէք, եկեղեցական համագումար ժողով ըլլայ Էջմիածնի մէջ, Ամենայն Հայոց Հայրապետին նախագահութեամբ, խնդիրը ծեծուի այդ ժողովին մէջ, որոշում տրուի, և յետոյ ըստ այնմ ձեռնարկուի գործի:

Ո՛րոնք պիտի առարկեն թէ հայ ժողովուրդը ուրիշ ժամանակներէ աւելի այսօր մանաւանդ պէտք չունի ճանչնալու իր կրօնքն ու եկեղեցին, այսինքն դաստիարակուելու կրօնապէս:

Ո՛ր խելացիները, վերջապէս, պիտի յայտարարեն արիաբար թէ հայ ժողովուրդը պէտք չունի իր հասկցած և խօսած բարբառով կարդալու Սուրբգիրքը, ակնադիւրբն ու հիմը կրօնքին և կրօնական դաստիարակութեան: Իբրեւ առարկութիւն ինչ որ ալ ենթադրուի թէ կրնայ դալ այս կամ այն կողմէն այդ երեք անհրաժեշտ պէտքերուն դէմ, անկանոն մոքի և հիւանդոտ զգացումներու եւ կամ շատ շատ անխմաստ պահպանողականութեան մը ապացոյցը միայն կրնան ըլլալ ատոնք:

Վասն զի մեր եկեղեցւոյ համար շէնք շնորհք եկեղեցականութիւն պատ-
րաստելու հարկը միշտ շեշտուած է հայ ժողովուրդին մէջ եւ ան ըրած է իր
կրցածը պատրաստելու համար եկեղեցականութիւնը, առանց սպասելու պաշ-
տօնական ձեւակերպութիւններու :

Առանց վերանայու հնադոյն ժամանակներ, կրնանք դիտել եօթանասնա-
կան թուականներէն ի վեր յառաջ եկած շարժումը՝ Էջմիածին, Երուսաղէմ,
Արմաշ :

Քաղաքականութիւն ըստած ճիւղին աննպաստ ճնշումներուն ներքեւ Թիֆ-
լիզի ներսէսեան Վարժարանը, Էջմիածնի Դէորդեան ձեմարանը դադրեցան ի-
րենց ուժեղ նպաստը տալէ Մայրենի եկեղեցւոյն : Արմաշի Դպրեմանքը պիտի
ըլլար լուսաւոր կեդրոն մը դոնէ մեզ համար, եթէ քաղաքական լախտը չիջնէր
Թիւրքիոյ հայութեան զլխուն : Հիմա Երուսաղէմն է որ, միւս միակը, իր սահ-
մանավակ միջոցներով և պայմաններով, կը շարունակէ գործադրել շնորհքով
եկեղեցական պատրաստելու ծրագիրը : Բայց պէտքը այնքան մեծ է որ Երուսա-
ղէմ պատրաստուած եկեղեցականութիւնը բաւական չէ Հայաստանեայց եկեղեցին
բարեկարգ և պայծառ պահելու համար ի սիրիւս աշխարհի ցրուած դպրու-
թներու մէջ : Պէտք է ուրեմն ո՛չ միայն ուժաւորել Երուսաղէմի Ընծայարանը,
այլ նաեւ միջոցներ ստեղծել Երուսաղէմէն դուրս ալ պատրաստելու համար
հայ եկեղեցականութիւնը ուսումնական այնպիսի ծրագրով մը, որ միեւնոյն
կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը տայ վեղարաւոր և ոչ-վեղարաւոր եկե-
ղեցականներուն հաւասարապէս : Այսպիսի ծրագիր մը յաջողութեամբ կը գոր-
ծադրուի եթէ պէտք եղած դրամական դիւրութիւններ ստեղծուին : Ասիկա
պարտքն է բոլոր անոնց որ շէնք շնորհք եկեղեցականութիւն կ'ուզեն, ինչպէս
նաեւ անոնց որ դրամ ունին և կը սիրեն իրենց Մայրենի եկեղեցին :

Ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութիւնը շեշտեցինք մեր ուսումնա-
սիրութեան ընթացքին թէ անյետաձգելի պէտք մըն է : Հայ դպրոցները շա-
տոնց դադրած են նոյն իսկ շնորհքով Քրիստոսեան մը սորվեցնելէ մատաղ
սերունդին : Ասիկա սակայն կողմնակի նպաստ մը պիտի ըլլար նայելով հայ
ժողովուրդի ընդհանուր պէտքին : Կիրակնօրեայ կամ հոգևոր Դպրոցներու
կազմակերպութիւնը մեծապէս պիտի դիւրացնէ մեր ժողովուրդին կրօնական
դաստիարակութեան խնդրին լուծումը :

Շարթուան մէջ ունէ յարմար ժամանակ, գիշեր թէ ցորեկ, լուր կամ կի-
րակի օր, իւրաքանչիւր տեղւոյ պահանջներուն և պէտքերուն համեմատ, կա-
րելի է ժողովուրդը դաստիարակել կրօնապէս :

Ուրախ ենք որ Սուրբոյ մէջ, Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին հովանաւո-
րութեամբ ձեռնարկ մը եղաւ ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութեան
համար, և առաջնութեան պատիւը խնց հալէպ, որու ժրաջան Առաջնորդին,
Արտաւագդ Եպիս. Նախագահութեամբ կազմուած է Հայ Եկեղեցւոյ Կրօնական
Դաստիարակութեան Խորհուրդ մը, և Վարիշ-Տնօրէն կարգուած է Տիար Լեոն
Ն. Զէնեան կազմակերպուած դպրոցներու, որու պաշտօնին մասին արդէն խօ-
սած ենք Սիոնի մէջ ասկէ յառաջ : Այս շարժումը պէտք է տարածել ուր որ
անմիջապէս կարելի է հասնիլ : Եկեղեցին ինքը պէտք է կատարէ դաստիարակի

պաշտօնը եկեղեցիէն դուրս ալ։ Ասիկա իր բնիկ, նուիրական պարտքն է։ Եւ այս պարտքը կատարելու համար ամենեւին հարկ չկայ պաշտօնական աւելորդ ձեւակերպութիւններու, վիճաբանութիւններու, որոնք հաւասար են գործը սպաննելու աշխատանքին։

Գալով երրորդ կէտին, այսինքն Սուրբգիրքի աշխարհաբար նոր թարգմանութեան, ասոր յետաձգումը իրական վտանգ մըն է այլեւ մեր եկեղեցւոյ համար։

Այնպէս մտածողներ կան, որ, ընդունելով հանդերձ Սուրբգիրքին հայ ժողովուրդի հասկըցած հայերէնին վերածելու պէտքը, աւելորդ կը կարծեն նորագոյն թարգմանութիւնը, քանի որ, կ'ըսեն, արդէն կա՛յ աշխարհաբար Սուրբգիրք մը, այն ալ երկու բարբառով, թէ՛ Թուրքիոյ Հայոց և թէ՛ Կովկասի Հայոց համար։

Այս առարկութիւնը շատ բանաւոր է ըստ երեւոյթին, բայց չի դիմանար քննադատութեան. որովհետեւ Աստուածաշունչի Ամերիկեան Ընկերութեան կողմէն թարգմանուած և հրատարակուած Սուրբգիրքը չի կրնար Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կողմէն պաշտօնապէս ընդունուիլ, հետեւեալ պատճառներով։

Առաջին. Աստուածաշունչի Ամերիկեան և Անգլիական Ընկերութիւնները Սուրբգրոց Հին Կտակարանի մասը կը հրատարակեն երբայական Կանոնի համեմատ։ Ասիկա հիմնական յօդուածներէն մէկն է իրենց կանոնագրութեան։ Մինչ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ ընդունուած Հին Կտակարանը համաձայն է Յունարէն օրինակի (Σοφωμανισից) Կանոնին։ Արդ՝ յունարէն և անկէ թարգմանուած հայերէն Աստուածաշունչը աւելի գիրքեր կը պարունակէ, որոնք կը պակսին եւրոպայէն Կանոնի մէջ։ Հասարակ ժողովուրդի լեզուն գործածելով պիտի ըսենք, թէ «բողոքականներու» Աստուածաշունչին մէջ պակաս գիրքեր կան, հետեւաբար այդ պակասաւոր Աստուածաշունչը չի կրնար Սահակ-Մեսրոպի ձեռքով թարգմանուած Աստուածաշունչին տեղը բռնել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ։

Երկրորդ. Աստուածաշունչի Ամերիկեան Ընկերութեան կողմէ թարգմանուած և հրատարակուած ծանօթ աշխարհաբար Սուրբգիրքի լեզուն ռամիկ է գրեթէ։ Սուրբգիրքին աշխարհաբարը պէտք է ըլլայ մեր այսօրուան գործածուող գեղեցիկ աշխարհաբարը, որչափ որ կարելի է։ Մեր կարծիքով նոյն իսկ Աստուածաշունչի Ամերիկեան Ընկերութիւնը, եթէ կ'ուզէ որ իր հրատարակութիւնը աւելի սիրուի և աւելի տարածուի, պէտք է որ վերաքննէ այդ հինցած, անհրապօր աշխարհաբարը։ Վերոյիշեալ ընկերութիւնը այս վերաքննութիւնը ըրաւ Աստուածաշունչի անգլիերէն թարգմանութեան վրայ։ Աստուածաշունչի անգլիերէն առաջին թարգմանութիւնը կատարուեցաւ 1611ին, որ վերաքննութեան ենթարկուեցաւ անգամ մը՝ 1881-1885ին. իսկ վերջին անգամ՝ 1901ին, և ասիկա է որ հռչակուեցաւ Standard Edition: Այս հրատարակութեան մէջ ընդունուեցան նաեւ 14 գիրքեր, որոնք կը պակսէին եւրոպական Կանոնին մէջ. ընդունուեցան սակայն ո՛չ թէ իբրեւ կանոնական գիրքեր, այլ իբրեւ անվաւերներ (The Apocrypha), և տարբեր գիրքերով, իբրեւ յաւելում, եւրոպական Կանոնին վերջը և նոր Կտակարանի գիրքերէն յառաջ։ Ասիկա ցոյց կուտայ թէ նոյն իսկ Ամերիկացիք ստիպուած են գնահատել Հին Կտակարանի յունարէն Կանոնին մէջ գտնուող գիրքերը։ Ասկից զատ

պէտք զգացած են 1611 ի անգլիերէնով թարգմանուած Սուրբգիրքը վերաբննել ու սրբազրել թէ՛ թարգմանութեան և թէ՛ լեզուի կողմէն :

Ուրեմն աւելորդ է պնդել Սուրբգիրքի ծանօթ աշխարհաբարին կատարելութեան վրայ :

Այս դիտողութիւններէն ետքը, ձեռք առնենք Աստուածաշունչի նորոգ և կատարեալ թարգմանութեան պէտքը : Այս պէտքը, անգամ մըն ալ չեղտենք, անյետաձգելի է Հայոց եկեղեցւոյն համար : Որովհետեւ մեր ժողովուրդը Սուրբգիրք չի կարդար, ընդհանուր առումով անչուշտ, և ասոր ալ բուն պատճառը ան է որ չի հասկնար «գրաբար» Աստուածաշունչը :

Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան հիմնական պայմաններէն մէկն է ժողովուրդին ոգևորումը, և մեր ժողովուրդը որպէս զի սգևորուի, պէտք է որ կարգայ Սուրբգիրքը իր հասկըցած լեզուով և լսէ զայն նաեւ իր եկեղեցւոյն մէջ իր հասկըցած լեզուով : Ուրիշ ճար չկայ, մեր ժողովուրդի կրօնական դաստիարակութեան հիմնական պայմաններէն մէկն է Սուրբգիրքին ընթերցումը ուղղակի իր կողմէն :

Մենք արդէն բաւական ծանրացանք մեր եկեղեցւոյ լեզուին ժողովրդականացման խնդրին վրայ, իր տեղը : Հոս պէտք չենք զգար կրկնել ինչ որ Ըսինք հո'ն և բացատրեցինք :

Հոս պէտք է որ անցնինք խնդրին գործնական կողմը :

Ո՛վ պիտի կատարէ այդ թարգմանութիւնը և ո՞ր :

Մեր կարծիքով, մեր ազգային և եկեղեցական կեանքին արդի պայմաններուն մէջ, Երուսաղէմ է այն միակ կեդրոնը ուր Աստուածաշունչին աշխարհաբար մէկ նոր թարգմանութիւնը կրնայ կատարուիլ յաջողապէս Ամեն . Դուրեան Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի առաջնորդութեամբ և հսկողութեամբ :

Այս թարգմանութեան յաջողութիւնը ապահովելու համար սակայն, դրամ պէտք է . այսինքն դրամ պէտք է թարգմանիչները վարձատրելու համար, դրամ պէտք է նոր թարգմանուածը տպագրելու համար, դրամ պէտք է այս տպագրուածը աժան գնով հրատարակելու և տարածելու համար ժողովուրդին մէջ :

Երբ Սահակ-Մեսրոպ ձեռնարկեցին հայերէն գիրերու գիւտին և Սուրբգիրքի թարգմանութեան, Վռամյապուհ Թադաւորը բացաւ իր գանձը և տուաւ առատօրէն : Այդ թագաւորական առատաձեռնութեան շնորհիւ է որ Սուրբ Մեսրոպ կրցաւ գիրութեամբ ճամբորդել, զրկել իր աշակերտները ուր որ պէտք էր, և թարգմանել Սուրբգիրքը և զըջագրել տալ զայն արագագիր և ճարտար վարպետներու և խանդավառել ժողովուրդը Սուրբգիրքին ուղղակի ընթերցումով :

Իսկ Աստուածաշունչի ծանօթ աշխարհաբարը, որուն պաշտօնական թարգմանիչը եղաւ Ամբրիկացի Միսիօնար, բաղմալեզու Մր. Բիքը, իր թիկունքը ունեցաւ հարուստ Ընկերութիւն մը, որ արդէն տէրն էր ձեռնարկին . այդ Ընկերութիւնն էր — և ո՛չ թէ Մր. Բիքը — որ յաջողուց գործին թարգմանութիւնը եւ տարածումը Սուրբգիրքին ամբողջ կամ անոր այլեւայլ մասերը, եւ թիկնել զանոնք չհաւատալի կերպով ոչինչ գիններով և տարածել հայ ժողովուրդին մէջ :

Արդ, հոս ալ պէտք կայ գրամի, և երբ կը գտնուի գրամը, գործը ինքնին կ'սկսի և կը յառաջանայ ու կը լրանայ:

Ո՞վ պիտի տայ գրամը կամ ուրիշ՝ պիտի հայթայթուի աշտպիտի ձեռնարկի մը համար պէտք եղած գումարը: Ահա՛ կարեւոր խնդիրը: Պէտք է լուծել զայն:

Դրամը գրգիռ և խթան պիտի ըլլայ որ ամէն վարանում մէկդի դրուի և ձեռնարկուի գործին, Ամեն. Դուրեան եղիշէ Ս. Պատրիարքի աչքին և ձեռքին տակ:

Ասիկա մէկ երկու հազար օրինակ դիրք մը տպագրելու գործը չէ որ սովորական տպարանի մը մէջ կարենայ գլուխ ելլել, նոյն ինքն տպարանի հաշուին: Ճարտարարուեստական ձեռնարկ մը պիտի ըլլայ ան, որուն յաջողութիւնը կախում է գրամէ:

Կարելի է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան ձեռնարկել ունէ ատեն: Կարելի է մա՛նաւանդ միշտ բարեկարգ պահել Հայաստանեայց եկեղեցին, երբ ամէնէն յառաջ այս եկեղեցին ունենայ պատրաստուած չէնք չնորհք եկեղեցականութիւն մը, երբ կրօնական դաստիարակութեամբ լուսաւորուի մեր ժողովուրդը և ասոր իբրև առաջին պայման երբ իր հասկցած լեզուով կարգայ Սուրբգիրքը իր սան մէջ և լսէ զայն իր եկեղեցւոյն մէջ:

Իսկ այս բոլորին համար պէտք է գրամական կազմակերպեալ զօրութիւն և զոհողութիւն:

Վ Ե Ր Զ

Մ Ն Ո Ւ Ն Գ Ի Գ Ի Շ Ե Ր Ի Ն

Այս գիշեր երգիք մը չեմ ուզեր ես.
Կը ցանկամ քաղի ամայի դաշտում,
Կամ՝ աչերքս վեր՝ բլրան մը կուսին՝
Դիտել երկինքի շողիւնն արծաթի:
Խորհի՛ր քե՛ գիշեր մը՝ դարե՛ր առաջ՝
Այս ասղերք վառ նոյն ձեռքն վարում՝
Բերդեհեմ քաղիքն վրայ շողացին...

Կը ծածկե՛ր երգիքն ասղերն աչերե՛կ,
Ու կը բրբեկեցնե՛ր դեղով մեղկ նիւհման:
Իցի՛ւ քե՛ սպիտակ հօտի մը հովիւն
Ըլլայի՛ կողին վրայ բլրակներուն,

Թարգմանութիւն

Եւ առ սեր հօտին հրակելի՛ արբուն:
Երկինքի փալփիլին պիտի դիտելի,
Յափեցակումն՝ յո՛յ ու յամբ ասղերուն՝
— մօտեր պայծառ, հեռուներն աղօս —,
Եւ ամէն մեկուն խօսիլն Անոր վրայ:

Այս գիշեր երգիք մը չեմ ուզեր բնա՛ւ.
Այլ բաց դաշտերէն ես կ'ուզեմ փութա՛լ
Դեպի պըսպրդուն լոյսերն աւանին:
Յիսուս մանուկն հո՛ն պիտի գրցենեմ ես,
Ասղի մը ներքեւ, մի որեւէ տեղ:
— Յնունդի Ասղերն Անո՛ր զիս կ'սանի՛ն:

S. Ա. Ն.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԻԵՏԱՐԱՆԷՆ)

ԻՆՁ Է ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆԸ

«Երանի՛ր ողորմածաց, զի նոքա
ողորմութիւն գտցեն» (Մթ. Ե. 7)։

Հինգերորդ Երանի՛ն ուղղուած է ողորմածներուն։

Ողորմութիւնը և զարմանալի բառ մըն է ողորմութիւնը Սուրբգրոց մէջ։ Հին և նոր Կսակարաններու մէջ երայտեղեկ կամ յունարեկ ա՛յն թատերը, որոնք ողորմութիւն բառով հայացուած են, բառին կուտան մեր սովորաբար հասկըցածէն աւելի և բարձր իմաստներ։

Բարութիւն, կարեկցութիւն, քաղցրութիւն, զուտ, հաւատարմութիւն, և այլն կը կազմեն ողորմութիւն բառին նշանակութեան խորքը. այնպէս որ կարծաթի կամ չքաւորի մը պարզապէս օգնութիւն մը ընելը չէ՛ ողորմութիւն ըստեալը։ Վասն զի ո՛չ միայն մարդիկ իրարու կ'ողորմին, այլ մա՛նաւանդ Աստուածն է որ կ'ողորմի մարդոց։ Երբ սաղմոսերգուն կ'ըսէ Ողորմեա՛ ինձ Աստուած ըստ մեծի ողորմութեան քան քան ինձ քաղաւ գրութեան քան քան ինձ զանգեղութիւնս ինձ, արդէն շատ յստակ կերպով ցոյց կուտայ թէ ողորմութիւնը աւելի բարձր և աւելի խորունկ իմաստ մը ունի։ Ծանր մեղքերու կամ անօրէնութիւններու մէջ արատաւորուած հոգիին պաղտաւորէն է այդ որ կը հայցէ աստուածային ողորմութիւնը, որով պիտի լուացուի հոգին, պիտի մաքրագործուի և ձիւնէն աւելի սպիտակ և պայծառ պիտի ըլլայ։ Հոս, ինչպէս կը տեսնուի, ողորմութիւն բառը նիւթական իմաստով չի ներկայանար։ Մեզի համար ողորմութիւն կը նշանակէ աղքատին բան մը տալ ունէ՛ր, և ընդհանրապէս զըրամական նպաստ մը, դուզնաքեայ բան մը։

Եւ շատ բնական է մտածել որ այսպիսի նիւթական դուզնաքեայ նպաստով մը ողորմութիւն ընողներուն չէ՛ ուղղուած հինգերորդ Երանի՛ն։

Ողորմութիւնը աստուածային արդարութեան գաղափարին իրագործումն է մարդոց ընկերային կեանքին դառնութիւնները

փարատելու և չարութիւնը վերցնելու համար։ Ողորմութիւնը սիրոյ արտայայտութիւնն է, հիմնուած գիտակցութեան, նուիրումի և հաւատքի վրայ։ Նոյն իսկ ողորմութիւն բառին տափակցած, սովորական նշանակութեան մէջ կարելի է շօշափել սիրոյ այս արտայայտութիւնը։ Վասն զի՝ եթէ ունեւորը բան մը կուտայ չունեւորին, կուտայ կամ պարտք մը կատարած ըլլալու գիտակցութեամբ, կամ զոհողութիւն մը ընելու մտքով, կամ հաւատալով որ լուրան մըն է օգնել և նպաստել կարօտին։

Բայց ողորմութիւնը իր կրօնական և բարոյական իմաստովն է որ կ'արտայայտէ նոյն իսկ իր նիւթական իմաստը։ Եթէ բոլոր մերկայնեայ իր կրօնական և բարոյական իմաստէն, կը մնայ ունէ՛ր կերպով մէկուն նպաստելու և օգնելու իմաստը, շատ մասնաւոր, շատ կողմնակի իմաստ մը որովհետեւ այն ատեն ունենալու և տալու մէջ կը սահմանափակուի ողորմութիւնը. հետեւաբար ունեցողը միայն կրնայ տալ, այն ալ եթէ ուզէ տալ. և մարդկութեան փորձառութիւնը այն է որ ունեցողներ, հարուստներ քիչ են այս աշխարհի վրայ նայելով չունեցողներուն, աղքատներուն և կարօտներուն։ Մինչ հինգերորդ Երանի՛ն կ'ողորմի ո՛չ թէ հարուստին կամ աղքատին, այլ ընդհանուր կերպով ողորմածներուն, Աւետարանի բոլոր աշակերտներուն, հանուր քրիստոնեաներուն։ Աւետարանի կշիռքի նմարներուն մէջ հարուստներուն արժէքը կորսնցուցած են իրենց ծանրութիւնը և ինչո՞ւ, գիտե՞ք. — որովհետեւ հարուստը ունէ՛ր տան չի տար իր հարստութեան արդար համեմատութեամբ։ Չնաչխարհիկ բացառութիւններու վրայ չէ խընդիրը։ Աւետարանի մէջ քանի մը նշանաւոր հարուստներու առական կան, որոնց հասկըցողութիւնը իրենց հարստութեան արժէքի մասին բոլորովին նիւթական է և անձնասիրական. այսպէս՝ հարուստ երկտասարդ մը կայ, որ կատարեալ կեանքի մը իտէալը կը հետապնդէ, այդ մասին հարցում ալ կ'ուղղէ Փրկչին, կ'ընդունի իր հարցումին պարզ և յստակ պատասխանը, և սակայն չի կրնար տալ պէտք եղած գինը, ընդհակառակն կը խոժոռուի, կ'առնէ կը քալէ իր սովորական ճամբան։ Ուրիշ մը որ արտերու և ազարակներու տէր է, հսկայ

ամբարներ և շտեմարաններ ունի լեցունի, որոնք նեղ կուգան նոր բերքերու, որոնցմէ սակայն չի խորհր բաժին մը հանել չունեցողներուն, և կը կարծէ թէ այնքան երկար և երջանիկ պիտի ապրի որ այդ հարուստ մթերքը արմախքին՝ պիտի վայելէ իր ուզածին պէս, և սակայն իր մտքէն խի չ'ուզեր անցընել թէ այդ զիշեր կրնայ մեռնիլ...: Դարձեալ արիւ մը, որ ուտելու խմելու և հագուելու չքուելու տուած է ինքզինքը, և սակայն կ'անտեսէ իր զրան քով փշուր մը հացին կարօտով տուայտող վիրաւոր աղքատը, որուն հանդէպ չունի աւելի ողորմածութիւն ցոյց կուտան, լիզելով անոր վէրքին շարաւը...: Վերջապէս հարուստներ միշտ իրենց աւելորդներէն կը նետեն նոյն խի Աստուծոյ տաճարի դանձանակին մէջ, և սակայն այրի կնոջ լուծան է որ կը լեցնէ այդ դանձանակը: Երկու լուծայ միայն, որ զիտակցութեամբ, նուիրումով և հաւատքով նետուեցաւ դանձանակին մէջ, արտայայտեց ողորմութիւն բառին բուն իմաստը և իր կողմը ծանրացուց Աւետարանի արդարութեան նժարը:

Այս պատկերները շատ լուր կը միաբանին ու կը բացատրեն ողորմութեան բուն իմաստը: Մարդիկ պիտի ողորմին իրարու ճիշդ այնպէս ինչպէս Աստուած կ'ողորմի իրենց:

Շնորհալին հիւանալի յստակատեսութեամբ թափանցած է ողորմութիւն բառի իմաստին: Հինգերորդ Երանիկին մեկնութեան նուիրուած գլխին սկիզբը կ'ըսէ. — Առաքիւնութիւններու մէջ չկայ մէկը որ մեկ Աստուծոյ նմանող ընէ ինչպէս ողորմութիւնը, ըստ Տիրոջ խօսքին, թէ նմանող եղէք ձեր Հօր, որ իր արեւ կը ծագեցնէ շարերուն և բարիներուն վրայ հաւասարապէս, և նոյնպէս անձրեւ կը բերէ արդարներուն և մեղաւորներուն վրայ: Շնորհալին այնպէս կը սահմանէ ողորմութիւնը -- կամաւոր արտաթորութիւն զոր մարդ կ'զգայ ուրիշին նկատութենէն. ողորմութիւնը ծնանդն է սիրոյ:

Այս զգացումը ամէն մարդ ունի, և ամէն մարդ պէտք է ողորմած ըլլայ իր միջոցներով և իր կարողութեան համեմատ: Դրամով եթէ ողորմած ըլլալու պայմանը զործարդուէր, այն ատեն հարուստներ

միայն պիտի ըսուէին ողորմած, մինչ ընդհանուր է Աւետարանին պայմանը: Փրկչին հետեւող ամէն հաւատացեալ պէտք է ըլլայ ողորմած, և Երանիկն, առանց բացառութեան, ուղղուած է բոլոր ողորմածներուն:

Շնորհալին ուրիշ կէտի մը վրայ ալ կը գնէ իր մտքը երբ կ'ըսէ. անհաւատ ևն խի կ'ենցարդաւ. այսինքն՝ մարդկային ընկերութեան մէջ հաւասարութիւն չկայ, և Աստուած կ'ուզէ որ հաւասարութիւն տալէ հոն. ասոր համար աւերասացը (հարուստը) պէտք է տայ նուազեալին (չքաւորին):

Անհաւասարութիւնը վաղեմի և տիրական շարիքն է մարդկային ընկերութեան մէջ, և ըստ Աւետարանի այդ շարիքը սիրով միայն կրնայ զորմանալիլ, սէր բառին լայնագոյն և տուաւեղագոյն առումով: Սէրն է որ կը հարթէ բոլոր խորտուփորտութիւնները ընկերային կեանքի պայմաններուն մէջ, և ո՛չ թէ բռնի և արուեստական կարգադրութիւններ, որոնք կը զործարդուն սարսափի զէնքերով: Դրամ, խելք, բարոյական և նիւթական բոլոր միջոցներու զործածումը ի նպաստ ընկերային կեանքի հաւասարութեան կամ ազնուացման, զործարդութիւնն է քրիստոնէական սիրոյն և մեկնեցանութիւնը ողորմածութեան:

Երանիկ ողորմածներուն, որոնք ողորմութիւն պիտի գտնեն:

Շնորհալին անձնական կատարելագործութեան վրայ ալ կը տարածէ ողորմածութիւնը — քայքայ նախ պատճառ խառնակ խոսքի խոսքի հոգեպէտք ողորմիլ և լնուզ գիտօրոտիլ քաղաք: Վասն զի աղքատը չի կրնար օգնել աղքատին, ինչպէս նաեւ հիւանդը չի կրնար հիւանդի մը պէտքերը հոգալ:

Մարդը որպէս զի կարենայ սէր ցոյց տալ ուրիշին, պէտք է որ ուրիշները սիրելու համար պատրաստուած ըլլայ, և որպէս զի կարենայ ողորմած ըլլալ, հարկ է որ ունենայ այրաւորութեան զօրաւոր գիտակցութիւն ու անդրդուելի հաւատք:

Եւ արդէն ընկերային կեանքին շարիքներուն գլխաւոր աղբիւրը մարդը ինքն է, այսինքն սիրելու և ողորմելու արժանիքէն զուրկ մարդը, որ ո՛րչափ ալ հարուստ ըլլայ, չի կրնար ողորմածութիւն ընել. որչափ

ալ զիտուն և հրաշագործ ըլլայ, չի կրնար օգուտ մը ընծայել ուրիշներուն, վասն զի անձնապէս չէ կատարեալագործուած: Այլապէս հարստութիւնը չարիք մըն է ինքնին. վասն զի երբ մարդ կը հարստանայ, քանի որ զուրկ է ներքին կատարեալագործումէ, կամ ազահութեամբ և զձփութեամբ ինքն իսկ չի վայելեր իր հարստութեան բարիքը, և կամ կ'իյնայ միւս ծայրայն-գութեան մէջ, այսինքն, շուայօրէն կը ծախսէ իր ասելի և անասելի ցանկութիւնները և կիրքերը գոհացնելու համար: Անհաւատալի կերպով կը մտնէ ու կը վատնէ վայրկեանական հաճոյքներու համար աշխարհի գումարներ, որոնք աստիճանիկէ-րութեան մէջ կրնային շատ մը բարիքներու ծառայել: Հարստութիւնը այս կերպով կ'ապականէ մարդուն ներքին կեանքը. և ապականեալ մը չի կրնար ողորմել, և եթէ ողորմի իսկ՝ չի կրնար լեցնել գոհ-ձանակը... որովհետեւ իր աւելորդներու աւելորդն է որ կը նետէ հոն: Հարստութիւնը չարիք մըն է ազահին և անձնապաշտին համար: Հարստութիւնը կը վերածուի բարիքի, երբ կը տրամադրուի ընկերային ծառայութեան. այսինքն՝ երբ վերածուի առատ և շնորհալի ողորմութեան մը:

Ողորմութիւնը ինքնապէս կատարեալագործուած անհատականութիւններու գործ է:

Աւետարանի երանին ուղղուած է այսպիսի ողորմածներուն:

Բ. Ե.

ՅԻՓՆՔ

— «Կրօնքն բոլոր ժողովրդոց որրանին քով կը գտնուի, ինչպէս կը գտնուի փիլիսոփայութիւնը անոնց գերեզմանին քով» (Լամբլե):

— «Աշխարհս այնքան զաւրիւնքն է որ այն պարկեշտ մարդիկ որ կրօնք չունին՝ տակուս կ'ապրին ինձի, ինչպէս շարխաղացներ իրենց անհասարակ շուքներով» (Լեւիտ):

— «Կրօնքն միայն կրնայ կազմել քարի փափագիներ, հաւատարմի հպարտներ, հաւերասար սպասաւորներ, խնամի սերեր, անկաշտ դասաւորներ, զբաղ իշխաններ և ճշմարիտ քարեկաններ» (Մատթիւ):

ՊԱՐԶ ԲԱՐՈՋՆԵՐ

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ն

«Ո՛րպէս սիրելի ևն յարկ եմ, Տէր
գործեանց, ցանկայ եւ փափա-
քէ անձն իմ ի գտնիս եմ»
(Սաղմ. 2Գ. 2):

Սաղմոսերգունքն սրտի խորէն բղխած բացազանշութիւնը, մարդուն ալ խորունկ հառաչանքն եղած է: Պիտի չկրնանք գրա-նել ժողովուրդ մը որ զուրկ ըլլայ հրապարակային պաշտամունքի յատուկ վայրերէ: Այդ վայրերը ժողովրդոց կրօնական կեանքին ամենահին հաստատութիւններն են: Երկրագունդի ո՛ր անկիւնն ալ ինքզինքնիկ փոխադրէք, քաղաքակիրթ կամ բարբարոս ո՛ր ազգաց մօտ երթաք, կապուտակ կամ մշուշապատ ո՛ր երկնքի տակ ալ գտնուիք, ամէն կողմ, որոշեալ օր մը, սահմանուած տեղոյ մը մէջ պիտի հանդիպիք ի մի հաւաքուած մարդոց, որոնք միասիրտ և միահոգի կը փառարանեն զԱստուած և կամ կը հայցեն անոր պաշտպանութիւնը:

Այս երեւոյթը իր վսեմ ու գրաւիչ ձեւով կը հանդիպինք միայն այն ժողովուրդոց մէջ, որ ճանչցուած է ճշմարիտ Աստուածը, և ուր կրօնը յայտնեալ կրօն մըն է, և ուր վերջապէս հոգեւոր լոյսը իր գեւը արդէն կատարած է: Այսպէս, օրինակի համար, երբ առաջին անգամ Արբահամ, «հաւատացեալներու հայրը», Տիրոջմէն օրհնութիւն կ'ստանայ քաղաքակիրթ ազգաց հայրը ըլլալու (Ծննդ. ԺԲ. 7), կը շինէ խորան մը և շրջապատուած իրեններով, և ի նշան երախտագիտութեան կը պաշտէ այն Աստուածը՝ որմէ օրհնութիւն ստացած էր:

Դարձեալ՝ երբ Իսրայէլացիներու ազատարար Մովսէս, հապիւ Սինայի լեռան խորհրդաւոր բարձանց վրայ պատրաստած օրէնքները յանձնած է ժողովուրդին, հա-հա կը փութայ հաստատել շարթուան այն օրը, որ պիտի յատկացուէր հրապարակալին պաշտամունքի:

Յիսուս, մարդկութեան Փրկիչը, հա-կառակ հոգեով երկրպագութեան գերու-

զանց նշանակութիւնը քարոզելուն (Յովհ. Դ. 21-24), յաճախ ներկայ կ'ըլլայ հոգեւոր պաշտամունքի, այսու անգամ մը ևս պէտքը ցոյց տալով աղօթատեղիներու։ Ինքն էր որ իր մահուան նախօրեակին, վերնատան մէջ, շուրջը հաւաքած իր աշակերտները, կը յանձնարարէ անոնց որ իր անունով միանան և կազմեն մէկ մարմին և այս առթիւ կը հաստատէ Հաղորդութեան Ս. Խորհուրդը, որ քրիստոնէական պաշտամունքի սքանչելի թաղապսակն է։

Առաքեալներն ալ իրենց կարգին պէտքը զգացին աղօթատեղիի, և Պենտեկոստէի օրը կը տեսնենք զիրենք վերնատան մէջ աղօթքի և պաշտամունքի կեցած, որուն հետեանքով կ'ստանան նոր ուժ և զօրութիւն Ս. Հոգւոյ և կ'սկսին գործի։

Ուր որ կը հանդիպինք Յիսուսի հետեողներու, պիտի հանդիպինք նաեւ կրօնական հաւաքումներու, եկեղեցական պաշտամունքի։ Եւ ասիկա ոչ թէ հանդարտ, խաղաղ և բարգաւաճ շրջաններու մէջ միայն կը հանդիպինք, որ ատեն կրօնի և խղճի ազատութիւն կայ, այլ մանաւանդ եւ աւելի վատ օրերուն, հալածանքի ահաւոր օրերուն, երբ եկեղեցին Խաչի պատուանդանին ներքեւ կը տուայտի։

Ձոր օրինակ, ռուս կ'երթան սա տարագիրները հեթանոս Հոռովի, ռուս կ'երթան զաղտագողի սա գործաւորները, սա գերինները, սա կիները և տղաքները, ռուս կ'երթան անոնք իրիկուան դէմ երբ շրջողմ, այդ «Յաւիտենական Քաղաքը», զիշերուան ստուերներուն մէջ պարփակուած է, ռուս կ'երթան անոնք առանց աղմուկի, սպրդելով պատերուն տակէն, ուրուականներու նման, կայսերական ռոտիկանի հըսկողութենէն խուսափելու համար։ Անոնցմէ ոմանք Ապպիանոսի ճամբուն վրայ բաւական մը քալելէ վերջ կ'իջնեն երկրի ընդերքները, գետնադամբաններն, հոն մոմի երերուն լոյսին լուսով կը փնտռեն իրենց սիրելեաց գերեզմաններն, հոն՝ լուսթեան մէջ լալու և աղօթելու համար, անդին ուրիշներ՝ ձորերու խորը, կամ մեկուսացեալ վայրերու մէջ, զարաւոր նոճիներու հովանիին ներքեւ, Կիրակիի արշալոյսին, արեւուն ճառագայթներուն տակ կ'երգեն հաւաքաբար քրիստոնէական կրօնի սրբազան խորհուրդները։

Հարցնենք այդ արիասիրտ հաւատացեալներուն թէ ինչո՞ւ կը հաւաքուին, ինչո՞ւ այդ կերպով իրենց անձը կը վտանգեն, ինչո՞ւ այդքան յանդգնութիւն կ'ունենան։ Ո՛հ, լսեցէք իրենց պատասխանը. «Հնազանդիւ պարտ է առաւել Աստուծոյ քան մարդկան» (Գործք. Ե. 29)։— Տէ՛ր զօրութեանց, որպէս սիրելի են յարկք քո.» — «Ծնձղուկ եգիտ իւր տուն և ծիծառն իւր բոյն.» — «Սեղան քո, Տէ՛ր զօրութեանց, Թագաւոր իմ և Աստուած իմ.» — «Լաւ է ինձ մի օր ի գաւիթս քո, քան զհազար։»

Արդ՝ այժմ իրաւունք ունիմ անգամ մը ևս շեշտելու թէ հրապարակային կրօնական պաշտամունքի կարիքը խորունկ և արեւելեական պահանջքն է մարդկային հոգւոյն, նամանաւանդ քրիստոնէի մը հոգւոյն և սրտին։

Ի՞նչ, միթէ այս կարիքը անձանց՝ պէտք է ըլլար ձեզի, դուք որ բարեբախտ էք խղճի և կրօնի ամէն ազատութիւնը իրականացած երկրի մը մէջ գտնուելու համար, ուր մանաւանդ քրիստոնէական կրօնը պետական կրօն է, ուր օրէնքներով պաշտպանութեան ներքեւ առնուած են եւ եկեղեցիները։ Եւ սակայն տւա՛ղ, որ շատ անգամ եկեղեցին լքուած կը տեսնեմ քրիստոնեայ անունը կրող հաւատացեալներէ։ Ո՛հ սիրելիներ, պէտք չէ լքուի եկեղեցին, կոչուած կ'ընեմ ձեր սրտին, ձեր խղճին, ձեր նուիրական զգացումներուն։ Անդրադարձէ՛ք և մտիկ ըրէ՛ք անգամ մը ձեր ներքին հոգեկան պահանջումներուն։ Ներքին խորունկ կարիքներ կան որ մեզ կը թելաբեն զալ այս սուրբ յարկէն ներս. մի՛ մեռցնէք այդ կարիքները, անսոցէք անոնց։

Մենք կը կրենք ի մեզ սրբազան բնազդ մը, որ մեր արժանիքը կը կազմէ, որ մեզ կը բարձրացնէ երկրաւոր բոլոր էակներէն վեր. անով է միայն որ կ'անջատուինք տեսանելի և յաճախ ողորալի այս այս աշխարհէն, և կը վերասլանանք դէպի ուրիշ աշխարհ մը, անտեսանելի, գաղափարական և յաւիտենական աշխարհը. դէպի այն անհուն էակը իմանալի, զոր կը կոչենք մեր ճշմարիտ Աստուածը։ Այդ բնազդը ուրիշ բան չէ բայց եթէ կրօնական զգացումը։ Բայց շատ անգամ, դժբախտաբար, կեանքի հոգերը, սովորութիւնները, երկրաւոր զբաղումները կ'ողո-

դին և կ'սպառնան հոգւոյն սրբաբանին աստուածային այդ լոյսը մարելու: Կ'ուզէ՞ք զայն վառ պահել: Մտէ՞ք Կիրակիէ Կիրակի Տիրոջ գաւթները և յարկերը, աւելցուցէ՞ք թիւը մեր ցանցառ ներկայ բարեպաշտներուն: Հոս այս սեմէն ներս կը փարատին բոլոր արտաքին աշխարհի տաղատուկ պատճառող աղմուկները, առեւտրական գործերու մարդուն ուղեղին առթած զղորցեցիչ ձայները, ազգային և ընկերական հարցերու մէջ մեր ձանձրացուցիչ անհամաձայնութեանց ազմուկները: Հոս այս սեմէն ներս մէկ ձայն մը միայն կը լսուի, Ամենակալին Աստուծոյ ձայնը, ամենաբարի, արդար Աստուծոյ ձայնը, մեղմ, դաշն բայց զարթուցիչ ձայնը, Յիսուս Քրիստոսի աւետարանին փրկարար ձայնը, հոգեզմայլ երգերու թովիչ ձայնը. «Հ, ո՞րքան պէտք ունինք այդ հոգեւոր ձայնին մեր չարագուշակ քունէն արթննալու համար:

Մենք կը կրենք մեր հոգւոյն մէջ խորունկ կարիք մը ընկերականութեան, սիրոյ և եղբայրութեան: Այդ վտեմ կարիքը դուրսը, աշխարհի մէջ միշտ կը բախի իրաւականութիւններու, և առարկայ կը դառնայ հակառակութեանց այն զանգուածներէն, որոնց կարծես միակ նպատակ կը եղած է սերմանել ատելութիւն և ստեղծել բաժանման աղիթներ ան արդար և նենգամիտ ոգիով: Բայց այս կամարներուն տակ, այս սուրբ վայրին մէջ չկայ դասակարգութիւն. հոս ամէնքս ալ կը ներկայանանք իւր եղբայր, հաւասար միմեանց, և որդի՛ առաջի Աստուծոյ: Հոս այս սուրբ խորանին առջև բոլոր մարդկային պատուարները կը խոնարհին ու կը խորտակուին, հոս բոլոր զանազանութիւնները կը ջնջուին, բոլոր կարգերը և աստիճանները կը միանան: Աղքատը և հարուստը, տգէտը ու գիտունը, գործաւորը և աստիճանաւորը, գիւղացին և քաղաքացին, ազատականը և պահպանողականը հոս իրարու կը հանդիպուիցին, մէկգմէկու մօտ կը բազմին, փառաբանական երգերու միասին կը մասնակցին, և եղբայրական ըզզացումը հոգւոյն մէջ աւելի ևս արծարծուած, ատելութիւնը և նախանձը, իրենց մէջ փարատած կը մեկնին ասկէ:

Կայ ուրիշ երրորդ կարիք մըն ալ, որ

զմեզ կ'առաջնորդէ այս սուրբ յարկէն ներս, հոս սրտագինս գոչելու Սաղմոսերգուին հետ. «Ո՛րպէս սիրելի են յարիք քո»: Ներման արժանանալու կարիքն է այն, որ միւս կարիքներէն աւելի զօրաւոր է: Առաջի սուրբ և արդար Աստուծոյ, առաջի մեր խղճին, ամէնքս ալ տկար, յանցաւոր, մեղաւոր արարածներ ենք: Պէտք ունինք գտնելու այն ճամբան որ կ'առաջնորդէ զմեզ ներման: Այս ներման գործը գիտեմ, բոլորովին հոգեւոր և առանձնական գործ մըն է, որ կրնայ իրականանալ սովորաբար, իւր զաղտնիք սրտի, սենեկի միայնութեան մէջ: Բայց մեր եկեղեցի յաճախելը կրնայ համոզում գոյացնել տալ մեր մէջ թէ ներուած ենք: Եկեղեցւոյ պաշտամունքի մասերը, առաքելական ընթերցումները, սաղմոսերգութիւնները, աղօթքները, օրհնութիւնները, մեղեդիները, քարոզութիւնները միեւնոյն նպատակին կը նպաստեն, այսինքն կ'ապահովեն ներում մը և սրտին դարձը: Կան ուրիշ հրապարակային զօսաւժայրեր, ժամանցի, շարժանկարի, թատրոնի վայրեր, բոլորն ալ անուղղակի կը քնացնեն խիղճը: Միակ վայրը որ խիղճը կ'արթնցնէ իր քունէն, եկեղեցին է: Եւ երբ խիղճը արթուն է, մարդը արդէն իր փրկութեան ճամբան ապահոված կը նկատուի:

Ո՛վ դուք, սուրբ եկեղեցւոյս պատեւրը, ո՛վ դուն ճշմարտութեան Բեմ, ո՛վ դուն Խորան սրբութեան, դուք արդէն ինքնին խօսուն էք, դուք մեզի ունիք սքանչելիքներ պատմելու. քանի՞ քանի անկեղծ զղջումներու, բեղուն և արիասիրտ դարձերու վկաներ եղած էք, և դուք մեզի արդէն կը պատմէք թէ եկեղեցին ի՞նչ անգին սփոփանք և մխիթարանք բերած է մեր ցաւատանջ ժողովուրդին. «Եթէ դոքա լուսցին, քարինքդ աղաղակեցին»:

Մանչեսթրի հայութեան բարեպաշտութիւնը ստուգելի կրնայ օրինակ հանդիսանալ շատ մը զաղութներու: Բայց քանի մը տարիներէ ի վեր, տեղւոյս տնտեսական քայքայումին հետեանօք, բացականչելու թիւը կը չեչտուի: Ձեռնէ ումանք իրենց բացակայութիւնը արդարացրելու համար ունին կարգ մը պատճառներ. թուենք անոնցմէ ոմանք և տեսնենք թէ կրնա՞ն ստոյգ պատճառներ նկատուիլ անոնք:

Ձենէ ոմանք կ'ըսեն. — Մենք պիտի ուզէինք ամէն կիրակի եկեղեցի գալ, բայց Մանչեսթրի նման միջավայրի մը մէջ, նիւթական ամէն զժուարութիւններու մատնուած այս մեծ քաղաքին մէջ, մանաւանդ կիրակի առաւօտներ, հեռաւոր վայրերէ գալ, մեզի համար բացարձակապէս անկարելի է:

Ուրիշներ ալ պիտի ըսեն. — Մենք վաճառական ենք. Մանչեսթրի ներկայ առևտրական պայմանները մեզ կ'ստիպեն որ գէթ կիրակի առաւօտները քիչ մը հանգիստ ընենք, անշուշտ դիմադրելու համար շարժումն մէջ յաջորդական և անընդհատ ամէն զժուարութեանց:

Այլ ուրիշներ ալ կ'ըսեն. — Ո՛հ, մենք պաշտօնեայ ենք, շարժումն բոլոր օրերը փակուած կը մնանք մթերանոցներու և գրասենեակներու փակ ու ապականուած մթնոլորտին մէջ, գէթ հարկաւոր է որ կիրակի առաւօտներ կանուխ մաքուր օդ չնչելու համար ելլենք պտոյտի, մաքցինք լեռները և բլուրները, մեր թոքերը պէտք ունին մաքուր օդի, եթէ վտանգութիւնք առողջապէս, ի՛նչ պիտի ըլլայ մեր ապագան:

Կը հաւատամ և համոզուած եմ որ եթէ ունենաք քիչ մը լուրջ և յարատեական ոգի, քիչ մը ըսել կ'ուզեմ ԿԱՄՔ, ձեր հոգեւոր պարտականութիւնը կատարելու քիչ մը խանդ, ձեր քրիստոնէական փառաւոր տիտղոսին հաւատարիմ ըլլալու քիչ մը ջանք, վստահ եմ որ պիտի չպարտուիք զժուարութիւններէ, և այնպէս մը պիտի կարգադրէիք ձեր անձնական գործերը որ պիտի կարենայիք կիրակի առաւօտներ երկու ժամ յատկացնելու եկեղեցի: Ամէնը կախեալ է միայն բարի կամեցողութենէ:

Շատ անգամ կ'ողբանք Կրօնի և Եկեղեցւոյ հետզհետէական տկարացման համար. կ'ողբանք բարոյականի, նկարագրի, խղճի տկարացման, ընկերային կապերու թուլացման, նոյն խսկ ընտանեկան յարկի սիրոյ քայքայման: Դառնացած սրտով կը յիշենք հին զօրեղ հաւատքին հետզհետէ խորտակուիլը, օրէ օր եկեղեցւոյ հաստաբերձ պատերէն մէջ մէկ քար ինչպէս, կործանումի նշաններ երևիլը: Այս ողբերը կարգացողները, հին մեր հայրերու հաւատքը գովաբանողները, զժրախտաբար ա-

մուլ բարեպաշտութեամբ մը միայն կը վերաբերուին կացութեան հանդէպ: Պէտք չէ՞ր որ շարժէին և գործէին դարմանումին և փրկութեան համար: Երբ նաւ մը կ'սպառնայ ընկղմիլ, միթէ նաւագնորը ամէնքը մէկանց, մեծէն մինչև փոքրը, չե՞ն միանար ազատելու նաւը ընկղմումի վրտանդէն: Միացէ՛ք, համահաւաքուցէ՛ք, ո՛վ զուք հաւատացեալներ, եկեղեցւոյ նաւը, ծովու փոթորկայոյդ ալիքներուն մատնուած, ընկղմելու վտանգին մէջ է: Ողբերով, «աւա՛ղներով, հառաչանքներով չէ՛ կարելի ազատել այս եկեղեցին: Ձեզմէ մէկ բան կը պահանջուի ազատելու համար այս նոյնան Տապանն: Ձեզմէ չենք պահանջեր ո՛չ յոյժութիւն, ո՛չ միտք, ո՛չ բանակ, ո՛չ կազմակերպութիւն և ոչ այլ կերպ միջոց: Միայն ձեզմէ խնդրածնիս կիրակի առաւօտներ երկու ժամ յատկացնել եկեղեցւոյ, միանալ մեզի: Շարաթը $7 \times 24 = 168$ ժամ է. այդ 168 ժամէն երկու ժամը միթէ պիտի չկարենայի՞ք եկեղեցւոյ սուրբ յարկին մէջ անցնելու. և երբ ամէն մէկդ գիտէք այդ փոքր զոհողութիւնը ընել, արդէն եկեղեցին իր զօրութեան և իր զիրքին մէջ պիտի ապահովուած ըլլայ, և «գրունք զժոխոց զնա մի՛ յաղթահարեցնէ»:

Ո՛հ, կը մազթեմ որ Սուրբ Հոգին Աստուած զօրութեամբ շնչէր մեր Ս. Եկեղեցիէն ներս, մեր ամենուն վրայ, մեր եռանդը և կրօնական զպացումները ոգեւորելու համար, և մեր հայրերու զգացումը մեր զաւակներուն մէջ վերակենդանացնելու համար, որպէսզի Սաղմոսերգու Դաւիթի նման կարենայինք երջանիկ զգալ Աստուծոյ Սրբաբանին մէջ և ըսել. «Ո՛րպէս սիրելի եմ յարկք քո, Տէ՛ր զօրութեանց.» Ամէն:

Մանչեսթր

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԳԵՅՍԵՄԱՆԻՒ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՆԻ

ԳԵՐԵԶՄԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Բ

Առաջին յօդուածով Ս. Աստուածածնի Գերեզմանի եկեղեցիին ծագումը, զարգացումը ու այլ և այլ փոփոխութիւնները ջանացինք բացատրել. երկրորդում կը փափաքինք նկարագրել անոր վերաբերեալ հայկական յիշատակները:

Մեր եկեղեցական մատենագրութիւնը Սուրբ Տեղեաց եկեղեցիներու պատմական մանրամասնութեանց մասին խիստ ժլատ է: Գերեզմանի Ս. Աստուածածնի եկեղեցիի վերաբերութեամբ ալ գրեթէ չունի մեզ տալու ճոխ ու լրագոյն յիշատակներ: Գրտնուածները հոս պիտի ջանանք ամփոփել: Մենք վերեւ յիշեցինք և հաստատեցինք թէ Ս. Կուսի Գերեզմանի եկեղեցին չորրորդ դարուն տակաւին հիմնարկուած էր. ինչպէս յայտնի կ'ըլլայ էթէրիայի ուղեգրութեան բովանդակութենէն, քրիստոնեայք Աստուածածնի գերեզմանին ուխտագնացութիւն կ'ընէին, և թերեւ փոքրիկ աղօթարան մըն ալ շինուած ըլլայ հոն, բայց տակաւին շինուած էր հոյակապ մայր եկեղեցին. ան հինգերորդ դարու շինութիւն մըն էր. այս պարագան յայտնի է մեր Սուրենացիին ընծայուած «Պատմութիւն Սրբոց Հոփսիմեանց» գիրքէն (էջ 299): Գայիա-նէի առաջնորդութեամբ Հոփսիմեանք Հրեովմէն փախչելով կը հասնին Աղեքսանդրիա, ուրիկ կը ճամբորդեն Երուսաղէմ Ս. Տեղեաց երկրպագութեան համար, «և երթեալք ի յայրն, աղօթիս և պաղատանս մատուցանէին առաջի Սրբուհւոյն, օգնել կուսին վտանգելոյ և փախուցելոյ, որ եղև նորա աղախին ի մանկութենէ: Եւ գնացեալ անտի ի Գերեզմանի ի Գերեզման Աստուածածնին և անդ աղօթելով... և երկըրպագելով Աստուածածնին և բազում արտասուս հեղեալ, մնալով անդ ամսօրեայ ժամանակաւ»: Այս տողերէն կը հասկնուի որոշապէս թէ Հոփսիմեանց ուխտագնացութեան ժամանակ տակաւին էր շինուած Գերեզմանի եկեղեցին:

Մեր պատմագիրներէն Մովսէս Կաղանկատացին (Է. դար) Երուսաղէմի եկեղեցիներու շինութեանց մասին ունի հատուած մը (էջ 420—23) հետեւեալ վերնագրով. «Վասն որ ի Սուրբ Երուսաղէմ եկեղեցոյ շինուածք քաղով և հիմնադրելով, և ստոյգն զսցն անդանօր»: Այս գրուածքը թանկագին յիշատակարան մըն է չորրորդ դարու Կոստանդինեան արքայավայել եկեղեցական շինութեանց: Ասոր հեղինակը հինգերորդ դարու հայ ուխտաւոր մըն է և ժամանակակից լատին կուսան էթէրիայի և կրտսերն Մելանիայի: Կաղանկատացին մեծ ծառայութիւն մը մատուցած է Ս. Տեղեաց հոյակապ սրբավայրերու պատմութեան՝ իր գիրքին մէջ պահելով այս պատուական յիշատակարանը, որ նոր լոյս մը կը սփռէ Կոստանդինոս կայսեր շինած եկեղեցիներու հիմնարկութեանց մասին, կ'ամբողջացնէ ինչ որ Եւսեբիոս և էթէրիա մեզ կը պատմեն այդ շինուածքներու, մասնաւորապէս Ս. Յարութեան տաճարին և Մատրան կամ Գողգոթայի վերաբերութեամբ. միայն թէ սկզբնական յիշատակարանը կրած է յետոյ երկու ձեռնմխութիւններ, կամ լաւ ևս, երկու յաւելուածներ. այս մասին պիտի անգրագանանք յետոյ:

Մենք արդէն յիշեցինք Ս. Կուսի յուզարկաւորութեան ժամանակ հրեայ Յեփոնիա (կամ Սեփոնիա) քահանային արարքը ու Գերեզմանի եկեղեցոյն որմանկարներուն մէջ տեսնուած նկարչական տեսարանները. այդ մասին վերեւ յիշուած յիշատակարանը կը գրէ հետեւեալը. «Եւ յայնմ տեղոյ ուր գտարք կուսին դազդոս կաշու հրեայն աւստիոյ փախիկ յսալ քաղել՝ գմբէք կապեալ՝ ի յորից սեանցն, և սեանց պղնձի խաչ լոզնցոցեալ, որ են մարմարոնի, և անի ցիւղոյ 250 փաւեայ ասիւնակ մինչև ցտարք գերեզման կաշու որ ի ձորն Գերսեմակի, և անի մինչև ի լեւոն Զիթնեաց ուսի վերացաւ Քրիստոս 800 ասիւնակ»: Այս հատուածին մէջ ակնարկուած քառասուն չէնքէն մինչև Գերեզմանի ձորն շինուած քարէ տաճարները կը յիշուին, բայց չի յիշատակուիր Ս. Կուսի Գերեզմանի եկեղեցին, փաստ մը որ կ'ապացուցանէ յիշատակարանի հինգերորդ դարու գործ մը ըլլալը ու այն եկեղեցիին շինութեան հինգերորդ դարու կիսուն կատարուած ըլլալը: Յիշատակարանիս

141-98

յիշատակած այս չէնք բնականաբար կործանուած է Պարսից յարձակումներու ժամանակ: 723ին Willibald ուխտաւորը կը գրէ թէ «տեսած է մեծ սիւն մը՝ որ իր վրայ կը կրէր խաչ մը և ցոյց կուտար ա՛յն տեղը ուր Հրէայք ուղեցին յափշտակել Ս. Կուսին մարմինը» (տե՛ս Nouveau Guide de Terre Sainte, էջ 115): Այս սիւնը կը մնար այն ճամբուն վրայ որ կ'երկարէր Ս. Կուսի տունէն մինչև Գեթսեմանիի պարտէզը և յիշատակ մըն էր պատահած գէպքին:

Ս. Աստուածածնի տանը մասին մեր երուսաղիմացի Յովհաննէս Եպս. (Հաննէ, + 1733) իր Պատմ. Երուսաղեմի գործին մէջ (էջ 250) կը գրէ «Ասի (Գերսուսանի) ի վայր դիպ յարեւելս գոյ արս մի, և ի ծայր անկեան արշին գոյր սիւն մի նշանագրեալ յարպս հրաշից և այժմ անեղալ ևս ուր հանդիպեցան Հրէայքն». այս տողերն ալ կը հաստատեն վերոգրեալ յիշատակարանը, որ այժմ անյայտ է:

Գեթսեմանիի եկեղեցիին հայկական յիշատակարանաց կարգին կարելի է դասել Զեռագիր Յայտաւորի մէկ հատուածը (Տաշեան Յուցակ, էջ 566), ուր կը կարդանք. «Մեծի և փառաւորեալ ննջման անկեարհնեալ սուրբ Կուսին Մարիամու Ասուածածնին: Պարս և արժան է զիսէլ զգրեալ զսման չեղիս՝ որ եղև ի ննջումն անկեարքունոյ Ասուածածնի, զոր գրեալ Յովհաննէս առաքեալ և անհարանից, և հերձուածող հերհճիկոս պայրեցին:» Այս ձեռագիրը, որ 1591 ին ընդօրինակուած է Յովհաննէս զրէնի ձեռքով Առաքել Եպս. ին համար և տեղը յայտնի չէ, ունի հետաքրքրական ներածութիւն մը, որուն մէջ կը կարդանք «Զոր սուրբ Հարք և կաթողիկէ եկեղեցի զխարդախութիւնն (—այլապէս Ննջումը—) անփոյթ արարին, և որպէս ճշմարիտ լեալ ընդունէին և ընթեռնութիւն: Եւ յետ ժամանակաց սրբանեալ եպիսկոպոսապետն Թեոփիլոյ գնաց յերուսաղէմ, և մրտեալ ի Գեթսեմանի՝ եղիս ի վաղեցոյ ժամանակաց ի զիրս նշանագրով զպատմութիւն ննջման ամենաբարեհոյ Աստուածածնին...» Եւ ընթացածութեան մէջ յիշուած Թեոփիլոյ եպիսկոպոսապետին անունը չի յիշուիր ո՛չ թարգմանչին և ո՛չ ալ ընդօրինակողին կողմէն, և ո՛չ ալ յայտնի է այս ննջումն ըսուած ճառին թարգմանութիւն ըլլալը:

M. Jugie կը լուսարանէ մեզ (տե՛ս Echos d'Orient, 1922, էջ 293—307, 1923, էջ 385—397) իր ընդարձակ ուսումնասիրութեան մէջ գրելով Յովհաննէս Եպս. Թեոփիլոսիկեցիին կենսագրութիւնը կը վերլուծէ նաև անոր ննջումն Ս. Կուսի անունով ճառը: Այդ տողերէն կը հասկցուի թէ Յովհաննէս Թեոփիլոսիկեցին կ'ապրէր է. դարուն և եպիսկոպոսն էր Թեոփիլոսիկէի եկեղեցիին. ան տեսնելով որ իր նախորդները զանց բրած էին Ս. Աստուածածնի տանին հաստատութիւնը Թեոփիլոսիկէի մէջ, մինչ ուրիշ տեղեր առ հասարակ կը կատարէին նոյն տօնը, կը փափաքի որ Թեոփիլոսիկէի մէջ ալ կատարեն տօնը, ուստի նկատի կ'առնու. ննջումն Ս. Կուսի ճառը զօր Յովհաննէս Աւետարանիչը գրած էր, և կը տեսնէ որ հերեփիկոսներ այլապէս են զայն և խորագրեալ, չալալուած կտորները հանելով կը վերահաստատէ աւանդական պատմութիւնը ու կը հաստատէ տօնը: Յովհաննէս Եպս. ին յունարէն ձեռագիրը գտնուած է Ժ. դարուն Պաղմոսի մատենադարանին մէջ և վերջին տարիներու մէջ ալ հրատարակուած է. բայց մենք չենք գիտեր թէ ե՞րբ հայերէնի թարգմանուած է և ո՞վ է թարգմանիչը. բայց ներածութեան հայերէն թարգմանութեան մէջ տեղեկութիւն մը կայ որ կը պակսի յունարէնին մէջ և չի յիշուիր թէ ննջումն Ս. Կուսին հարազատ ճառը գտնելու համար Թեոփիլոսիկեցոց Եպս. Երուսաղեմ եկած և Գերսուսանի մեկնելով գտած է հին ժամանակների գրուած ՆՆՋՈՒՄՆ Ս. ԿՈՒՍԻ Պատմութիւնը, ինչ որ կ'ապացուցանէ հայ թարգմանչին առաւելագոյն հմտութիւնը այս մասին:

M. Jugie ի յիշեալ յօդուածէն կը հասկըցուի թէ Յովհաննէս Եպս. Թեոփիլոսիկեցին ո՛ր աղբիւրներէն կազմած է իր այդ ճառը. մեր նպատակէն դուրս է հոս մանրամասնել այդ պարագան, բայց պէտք է յիշենք թէ Թեոփիլոսիկեցոց եպիսկոպոսը թէ իր մատենադարանն ճիս արդիւնքներով ու եկեղեցական գործերով մեծ համբաւ մը շահած է իր դարուն, և այդ պատճառաւ է որ մեր նախնիք, հաւանաբար Ժ. դարէն վերջ, հայերէնի վերածած են իր այդ ճառը, թէև անոր անունը անձանօթ թողուցած են ճառին ներածութեան մէջ. բայց M. Jugie ի ուսումնասիրութեան շնորհիւ այլ

ևս յայտնի կը նկատուի այդ ճառին հեղինակին անունը:

Ինչպէս յիշուեցաւ Ս. Աստուածածնի եկեղեցիին մէջ թէ՛ բիւզանդական և թէ՛ Սալազարաց շրջաններուն երուսաղէմի բուրբ քրիստոնեայ համայնքները պաշտամունք կը կատարէին. արաբական տիրապետութեան տակ ևս նոյնը կը շարունակուէր. թէ և Սալաէտտինի յաղթութենէն յետոյ, 1187ին, լատին պատրիարքը իր բոլոր կղերովը ստիպուեցաւ Երուսաղէմէն հեռանալ, բայց ժամանակ վերջը դարձեալ Ս. Տեղեաց մէջ հաստատուելով նոյն սրբափայլին մէջ, ինչպէս կը յիշէ պատմութիւնը, զրկուած չէր կրօնական պաշտամունքներէ: Բայց նոյն տաճարին սեփականատիրութիւնը մեր ձեռագրաց յիշատակարաններէն յայտնի կ'ըլլայ որ, մանաւանդ Սալաէտտինի յաղթութենէն վերջ, պարզապէս Հայոց ձեռքը մնացած է. թէ այդ մասին ալ վէճեր չեն պակսած, հետեւեալ պատմական պարագաները կը հաստատեն զայդ.

1. Կարապէս Վրդ. Երուսաղէմացի՝ 1230 ին տեսնելով որ Գեթսեմանիի եկեղեցին անձրեւները խնամելով, քարերով և հողով լեցուցած են, այնպէս որ միայն Ս. Կուսին Գերեզմանը կ'երևէր, մաքրել կուտայ մշակներուն, փակել կուտայ տեղւոյն խորշերը և բաւիղները, զոր ռաբիկները դրոմիս կը կոչէին:

2. Մարտիրոս Պարսխար Եգիպտացի՝ 1421 ին կը նորոգէ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնի եկեղեցին, անոր յատակը ու տանիքը կը յարգարէ սալով. ըստ Հաննէ Վրդ. ի պատմութեան (էջ 272), անոր յիշատակարանը զրուած է եկեղեցիին զրախ մեծ դրան աջակողմը, հետեւեալ կերպով. «Ի Հայոց քուսակին ԸճՃ (= 1421), ևս Տր. Մարտիրոս Արևայիսկոպոս Երուսաղէմի, փան թաղում քուրցն որ լցուի յեկեղեցին, սալ կապեցի, զեկեցն և զսեմին շինեցի: Յիշման տուեցի զիս արժանի, և յիշողացի տե՛ս. ողորմի»: Բայց այդ արձանագրութիւնը չ'երևիր այժմ, վասն զի տաճարի դրան փառաւոր կամարը քարերով հիւսուած և մուտքը նեղացուցած են, ուստի նոյն արձանագրութիւնը կամ ջնջուեցաւ և կամ քարերու տակ ծածկուեցաւ: Այս տօթիւ պէտք է յիշել թէ Հաննէ (էջ 272) սա տեղեկութիւնն ալ կուտայ. «Այս փառաւոր Ս. Եկեղեցին՝ յառուկ

ևր ազգիս Հայոց, որպիս ի յորմնն եկեղեցոյն երեւին յիշատակարանի՝ նորոգողացն և քուսակնի երկարագիրս, որ շարին յուսարար զպահցաւ յայտն արձանոս, և կուսաւ եղծեաց զաղտ յումնի զգիրսն: Մարտիրոս պատրիարքին նախորդը, Պողոս Գառնեցի (յետոյ կաթողիկոս), 1413ին կը գնէ Գեթսեմանիի ձիթենեաց պարտէզը, որ ցայժմ սեփականութիւնն է Ս. Յակոբայ:

3. Անդրեաս Պարսխար Մարտիրոս 1549ին կը մաքրէ Գեթսեմանիի եկեղեցին ու զատուորին հրամանովը մարմարիոն քարերով կը նորոգէ Ս. Կուսին Գերեզմանը:

4. Տեղացիք 1584 ին արդեւք կը յարուցանեն Հայոց Գեթսեմանիի եկեղեցիին մէջ պաշտամունք կատարելու. Սալաէտտը և Փիլիպպոս եպիսկոպոսները մայրաքաղաքին մէջ կը զիմեն կայսեր եւ կ'ստանան հրովարտակ՝ ըստ առաջնոյն շարունակելու եկեղեցական պաշտամունքը:

5. 1650ին ալ դարձեալ նոյն եկեղեցին ջրով կը լեցուի, այս անգամ Հայք, Յոյնք և Լատինք կը մաքրեն եկեղեցին, ուր ջուրը մինչև սեղանները բարձրացած էր և զաւթին մէջ զիղուած հողը կը պարպէին:

Վերև յիշուած ցուցումներէն չորսը յայտնի կը վկայեն թէ Ս. Աստուածածնի Գերեզմանի եկեղեցին հայկական սեփականութիւն մըն էր. հաւանական կը թուի որ Հայոց Հնորհուեցաւ նոյն եկեղեցին 1187էն սկսեալ, երբ Սալաէտտին Երուսաղէմը զբաղեց և Լատինք մերժուեցան քաղաքէն ու Ս. Տեղերէն: Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին՝ Սալաէտտինի կողմէն Հայոց Հնորհուելու պատմական պարագան (տե՛ս Սիոն, 1929, էջ 172) կը քաջալերէ մեզ որ ճշտութիւն մը նկատենք Գեթսեմանիի եկեղեցիին Հայոց սեփական ըլլալը, մանաւանդ որ նոյնը կը հաստատեն վերև նշանակուած պատմական արձանագրութիւնները, որով սա եզրակացութեան կուգանք թէ Ս. Աստուածածնի տաճարը ԹԲ—ԹՁ դար Հայոց ձեռքը կը գտնուէր:

Քաղաքական ազդեցութիւններու հետեւանքով սակայն, յետոյ Յոյներն ու Լատիններն ևս միջամտեցին և Հայոց հետ սեփականատէր դարձան նոյն տաճարին: 1758 ին Յոյները համարձակեցան հրովարտակով տաճարին սեփականութեան մաս-

նակցութենէն դուրս հանել Հայերը և Լատինները, բայց Հայք մէկ տարի աշխատեցան Յունաց անիրաւութիւնները հերքելու և յաջողեցան ձեռք բերել իրենց կորուսած իրաւունքը, իսկ Լատինք չյաջողեցան: Հիմարէթի 1228 թուականին Սուլթան Մահմուտի շնորհած կրկին հրովարտականքով Հայք և Յոյնք սեփականատէր եղած են Ս. Կուսի նոյն տաճարին, իսկ Հայոց հետեւակ Դպտինները և Ասորիները հոն կրնան պաշտամունք կատարել, ինչպէս նախորդով յիշած ենք:

Ս. Աստուածածնի տաճարին մէջ Հայոց սեփական տեղերն են. 1.— Ս. Յովսէփայ Գերեզմանը, 2.— Տեպի սենեակը, 3.— Եկեղեցիին արեւմտեան քեր, 4.— Աւագ սեղանը զոր շինել տուած է Հերոս Բ. 1300ին, 5.— Ս. Բարսուղիսիկոսի և Քաղիկոսի սեղանը:

Ընկերովի սեփականութիւններն են. 1.— Արսափին գաւիթը, զոր Հաննէ (էջ 264) կ'անուանէ Գրուկի. 2.— Ս. Աստուածածնի Գերեզմանը. 3.— Չգեսաւորեւո սեղ. 4.— Տաճարին արսափին դուռը. 5.— Լուսարարի ճեղքարանը. 6.— Զրհուրը, թէ և առջ Հայոց կը պատկանէր: Այս ընկերովի սեփականութիւններուն մէջ Հայք ունին նաև որոշ իրաւունքներ, որ շատ կանուխէն համաձայնութեամբ կանոնադրուած են:

Հոս զանց կ'ընենք նկարագրել այն հայկական իրաւունքները որ կը վերաբերին կանթեղներու, չարաններու եւ ջահներու, պատարագելու կարգին եւ հանդէսներու, նաև աւելածութեան մասին: Անոնց մանրամասնութիւնները ինչպէս նաև ընկերովի սեփականութեանց կանոնադրեալ որոշ իրաւունքները տեսնել «Բովանդակութիւն Ազգ. Սեփականութեանց, ընկերովի իրաւանց, արարողութեանց և սովորութեանց ի Տեօրինակն Ս. Տեղիս» գիրքին մէջ (էջ 73-93):

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱԶԱՒՆՈՒՆԻ

ՆԻՒԼԻԿԻՆՅ ԿԱՐՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԳ.

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Դ. ԱՆԹԷՊԻՍ

1602 Գեղար. ՅՅ. Կիր.— Ք 1662 1.

Ա.

Ջուղայեցիի աշակերտին և յաջորդին Կենսագրութենէն քանի մը կարեւոր գիծեր միայն հասած են միգի, այն ալ տաղին անդին ջրուած, Ջեռագրաց յիշատակարաններուն մէջ. իսկ անոր նկարագրին վրայ անվերապա՜ս գովեստներ արձանագրուած են պատմութեան մէջ:

Յովհաննէս Դ. Անթէպցի, հետեցնելով թէ՛ իր գրածներէն և թէ՛ իր մասին գրուածներէն, եղած է շնորհքով պատրաստուած կրօնաւոր մը: Յովհաննէս կը ներկայանայ պատմութեան մէջ իր շեշտուած հոգեւոր նկարագրով, իբրեւ գիրքի և գրչի մարդ, իբրեւ բազմաշակերտ ուսուցիչ, իբրեւ գործունեայ առաջնորդ՝ իր պաշտօնին և կեցեցական և վարչական ճիւղերուն մէջ:

Ջուղայեցիի վրայ գրելու առնել մենք տեսնենք արդէն Անթէպցին, որ նախ Հոռոմ դերկուեցաւ կարեւոր պաշտօններով և յետոյ երուսաղէմի պարտքերուն վճարման աշխատութեան մէջ շատ գործունեայ դեր մը ունեցաւ. նախ Սերաստիոյ թեմին մէջ հանգանակութիւն կատարեց ի նպատակ երուսաղէմի և 500 կարմիր ոսկի ձեռք բերաւ, և յետոյ Ջուղայեցիին դիւքն Նշանակեց պետ ա՛յն պատգամաւորութեան, զոր զրկեց երուսաղէմ, ուր վճարեց Ս. Յակոբին պարտքերը, մաքրագործեց մայրափանքը, կարգ ու կանոն դրաւ հոն, վերադարձաւ Հալէպ և իր գործունէութեան մանրամասն հաշիւը ներկայացուց Ջուղայեցիին, և վերջապէս զգալի տեսութիւնն ունեցաւ իր իսկ ձեռքով հոյին յանձնելու մանաւարձամի զոհուած իր սիրելի վարդապետին մարմինը:

Չունինք Անթէպցիի մանկութեան ու պատմութեան վրայ տեղեկութիւններ: Եթէ ենթադրութեամբ մը Նշանակել ուղենք թուականը իր ծննդեան, հաւանաբար 1550ին չուրջ պէտք է զեզելիլ, մտածելով որ 50 տարեկանին կաթողիկոսացած ըլլայ իր ուսուցչին պէտ: Միւս կողմէն սակայն Ս. Յակոբի թիւ 516 (582) Ջեռագրի յիշատակարանին մէջ իր իսկ ձեռքով արւած է ընտանեկան տեղեկութիւն մը, որուն համաձայն ինքն Անթէպցի է և իր ծնողքն են Յակոբ և Թամամ. ունեցած է երեք եղբայր, որոնց երկուքը մեռած են տարաժամ մահով, իսկ երրորդը, Առաքել, որջ է 1586ին(*):

(*) Անթէպցիի եղբորդի մըն ալ ունի, Պոզոս Վարդապետ, որ բէւ «ի Սոսոյ կարողիկոսարանէն», բայց անցաւ Էջմիածնի Սահակ Դ. (արքայակից) կա-

Յովհաննէս Դ. թէև ծնած է Անթէպ, բայց իր մանկութենէն սնած և աւսած է Սիւրի կաթողիկոսարանին մէջ, աշակերտելով, ըստ Չամչեանի, նախ Խաչատուր Բ.ի, թերեւ շատ կարճ ժամանակ մը, և յետոյ Զուգայեցեայն՝ երկա՛ր ատեն(*)։ Վասն զի Անթէպցիին կը պարծի իրրեւ աշակերտ Զուգայեցեայն և ոչ թէ Խաչատուր Բ.ի։ Անթէպցիին իր կաթողիկոսութենէն յառաջ շատ գործունեայ կեանք մը ունեցած է, կիլիկիոյ կաթողիկոսարանին մէջ եւ դուրսը, կոչուելով այլեւայլ կարեւոր պաշտօններու։ Ասանց մէջ, ժամանակագրական կարգով, առաջինն է իր Հր-առմ երթը Զուգայեցիի կողմէն։ Այս վերջնոյն վրայ գրելու ատեն մենք տեսանք թէ վատկեա-նի և կիլիկիոյ կաթողիկոսարանին մէջն քանակ-ցութիւն տեղի կ'ունենար Սիւրիի եպիսկոպոսին միջնորդութեամբ։ Երկրորդ խաղաղ էր քաղա-քականօրէն, ձորապետներ իրենց հրօսակներով կ'ապստամբէին ամէն կողմ։ Հայ ժողովուրդը մասնաւորապէս կը հարստահարուէր էջմիածի-նէն մինչև Սիւր, Փոքր-Ասիոյ և կիլիկիոյ բոլոր տարածութիւններուն վրայ, քամուելով նիւթա-պէս և բարոյապէս։ Ճէլայիներու բռնութիւն-ներն ու հարստահարութիւնները մա'նաւանդ

անուարարութի մատնած էին երկիրը։ Քաղաքա-կան այսպիսի պայմաններու մէջ էր երկիրն ու հայ ժողովուրդը, երբ Սիւրիի եպիսկոպոսը հրա-հանգ կ'ստանար Հոռմէն աշխատելու որ հայ եւ ասորի եկեղեցիները յորդորէ միանալու Հոռմի եկեղեցեայն հետ։ Մենք այս անցուղարձերը պատկերացուցինք Խաչատուր Բ.ի և Զուգայեցիի վրայ գրելու ատեն, և տեսնք թէ Հայք, իրրեւ պայման, ինչ պատասխան տուին Սիւրիի ե-պիսկոպոսին Հոռմի եկեղեցեայն հետ միանալու համար։— ամէնէն յառաջ ազատեցէք մեզ, Բ-սին, սա՛ հարստահարութիւններէն, մնացածը զիւրին է։

Զուգայեցիին, որ Խաչատուր Բ.ի ատենէն և անոր անունով, շատ մօտէն զբաղած էր միու-թեան խնդրով և քանակցած Սիւրիի եպիսկո-պոսին հետ, կ'ուզէր անմամբ երթալ Հոռմ եւ ուղղակի տեսակցիլ Պապին հետ միութեան մա-սին, բայց անկարելի եղաւ այդ, հետեւաբար, իր կաթողիկոսացումէն անմիջապէս ետքը զը-րթիկէ, իրեն տեղ Անթէպցիին զրկեց Հոռմ, Գրի-գոր ԺԳ. Պապին։ Զուգայեցիին այս առթիւ Պա-պին ուղղեալ նամակին մէջ սա՛ բառերով կը ներկայացնէ իր պատգամաւորը։— Յովհաննէս եպիսկոպոս իմ եղբայրս է, հասկացող և քարոզող մարդ, պպտիկուց մեծցած է պարկեշտ վարքով, հզնաւորի մը նման։— Նորովեցայ ի յնքեղ զիմ եղ-բայր վարդապէս Յովհաննէս եպիսկոպոսն հասկացող եւ բարոզող եւ պարկեշտ վարով եղնութեամբ ի փո-խունց (Պապեան, էջ 309)։

Անթէպցիին այս առթիւ քանի մը հայ պա-տանիններ ալ պիտի դետեղէր Հոռմի գոյրոցին մէջ և պիտի հակէր հայերէն Աստուածաշունչի տապը, պիտի սորվէր նաեւ Նոր Տոմարը։

Ինչ եղաւ ելքը այս պատգամաւորութեան։ — Թէև լուռ է պատմութիւնը այս մասին, բայց հաւանական է որ Անթէպցիին յուսախար եղաւ՝ մօտէն դիտելով մեծահամբաւ Հոռմի անկորո-զութիւնը հանգէլ իրենց հեռուներէն տածած յոյսերուն։ Թերեւ իր տարած հայ պատանիններ ընդունուեցան գոյրոց, ինքն ալ սորվեցաւ Նոր Տոմարը, բայց ինչպէս որ գիտել տուինք նա-խորդ գլխուն մէջ, հզօրն Հոռմ հայերէն Աստ-ուածաշունչ մը անգամ չկրցաւ տպագրել՝ կի-լիկիոյ կաթողիկոսը գոհացուցած ըլլալու հա-մար։ Իսկ միութեան վերաբերեալ քանակու-թիւնները մնացին Սիւրիի եպոս, Լէոնարդոյի ծանօթ տեղեկագրի սահմանին մէջ։

Անշուշտ շատ մեծ լոյս պիտի արժէր տեղե-ղեկութիւն մը նոյն ինքն Անթէպցիի գրէն իր պատգամաւորութեան ելքին վրայ, որ թաղուած կը մնայ պատմութեան միութիւններուն մէջ, այնպէս որ ինմի ծանօթ յիշատակարաններու մէջ նոյն իսկ ուէ ակնարկութիւն չկայ Անթէպ-ցիի զէպի Հոռմ ըրած ուղեգրութեան մասին։ Անթէպցիին, իր կաթողիկոսութենէն յառաջ, կատարած երկրորդ պաշտօնն է Սեբաստիոյ մէջ իր ըրած հանգանակութիւնը ի նպաստ երուսա-ղէմի և Զուգայեցիի կողմէն իր առաքուածը եւ

քողիկոսին կողմը, եւ գործակցեցաւ անոր, Թիւր-քիոյ Հայոց համար Մեայ Ս. Կարապէս վանին մէջ կարողիկոսական նոր արքայ մը սեղծելու ծրագրին, հակառակ էջմիածնի։ Այս ծրագիր ձախողեցաւ, Սա-հակ եւ Պողոս չարաչար պատժուեցան Տիարպէլիւ, ե-պարքոս Խոսրով փաշայի ասեանքին մէջ եւ մազապու-ր ազատեցան մահէն եւ հաւատարմութենէն։ Սահակ զը-նաց էջմիածին, իսկ Պողոս՝ Կ. Պոլիս, անկից Ռու-մելի «եւ անիս յաւախի իլախաց, եւ կացեալ ժամա-նակս ինչ եւ ապա վախճանեցաւ եւ անէկի քաղեցաւ» (Մանրամատնութիւնք սե'ս Առաքիլ Դաւիթի, Դիւս. Ի.)։ Հակառակ Դաւիթեցոյն այս պատմութեան, Կիլիկիոյ Սիմոն կարողիկոսը իր առ փիլիպոս կա-թողիկոս ուղղած ծանօթ բուրլին մէջ կ'ամբաստանէ էջմիածնեցիները քսելով քէ «գիտանակ կարողիկոսն եւ զՊողոս վարդապէսն տանկացնել տալի եւ ազգի ազգի չաշխարհով ի հաւասոյ ուրացուցի»։

(*) Յիշատակարանի մը մէջ (Տաւեան Յուցակ, էջ 356բ) ուրիշ Յովհաննէս Անթէպցի մըն ալ կայ, որ կ'ըսէ քէ իննն աւակերտած է Սեբաստացի Ասուածա-սուր վարդապէսին, «հայ հուէսոր» մը, մաքրափայլ վարժով եւ բարեբարոյ բնութեամբ, որ եղած է նաեւ իրեն հոգեւոր ծնողը։ Իսկ Յովհաննէսը կը գրէ 1585 ին, իբրեւ արեղայ, որ ընդօրինակած Սամուէլի Անեցոյ ժամանակագրութեան յիշատակարանին մէջ։ Եթէ ճիշտ է Ուլ. 1585 թուականը, այդ պարա-գային անճմար է նոյնացնել երկու Անթէպցի Յովհան-նէսները. որովհետեւ Յովհաննէս Դ. եպիսկոպոսն է 1585 ին եւ Հոռմ կը դիմուի Զուգայեցի կողմէն, մինչ Սեբաստացի Ասուածասուր վարդապէսին աւա-կէտ Յովհաննէսը կը ներկայանայ իբրեւ արեղայ եւ կը գտնուի Սեբաստիոյ մէջ եւ կը գրէ «ճրամանաւ եւ կամուսն» Ասուածասուրին եւ անոր յիշատակին։ — յիշատակ ինձ եւ բազմեթախ հոգեւոր ծնաւորս մեռոյ Տէր Ասուածասուր բարոնոյս։

բուսադէմ, պատգամաւորութեան մը գլուխը, պարտքերու վճարման համար:

Այս մասին ալ գրեցինք արդէն երբ պատմեցինք Երուսաղէմի պարտքերը վճարելու համար Զուգայեցիին կազմակերպած համազգային հանգանակութիւնը և ըրած կարգադրութիւնները:

Անթէպոլիս շատ մօտիկ յարաբերութիւն ունեցած է Սերաստիոյ հետ ի նպաստ Երուսաղէմի իր ըրած հանգանակութեան առթիւ այսպէս կը գրէ. — Սոյնպէս եւ ես նուազաւ Յովնանէն վարդապետս Անթէպոլիս, առաջնորդս Գորիս (— Զուգայեցոյ) ի Սերաստիոյ եկեալ առ ինն ի Հայաստան, ճիշդագոյն կարծիքս յայտնուցիմ Սուրբ Երուսաղէմայ համար:

Այս տողերէն այնպէս կ'ուզեմ հետեւեցնել թէ Անթէպոլիս պաշտօնով մը Սերաստիա կը գտնուի շարունակ, թէ եւ որչա՛ չէ այդ պաշտօնը: Գարահայեցիին երկու յիշատակութիւն ունի Անթէպոլիս մասին, որոնք կ'ուստաւորեն ենթադրութիւնս: Նախ ձգնիկ Յակոբ վարդապետի համար կ'ըսէ թէ Սերաստիա գնաց և հո՛ն աշտակերտեցաւ Յովնանէն վարդապետին, որ յետոյ կաթողիկոս եղաւ (Դրեցոյի. էջ 336): Ապա կը պատմէ զէպոյ մըն ալ որ կը պատահի Սերաստիոյ Բողոքի գլուխին մէջ, և Յովնանէն կաթողիկոս, այն ատեն «գեղա վարդապետ», հո՛ն կը գտնուի իսկ զէպոյն է Կարմիր Աւարանին մականունով վարդապետ Արեղայի մը պատժուիլը Անթէպոլիս ձեռքով: Այս արեղային, առանց ունենալու պէտք եղած ուսումը եւ առանց ստացած ըլլալու վարդապետական ճշմարիտ գաւազան, իբրեւ վարդապետ կը շրջի եւ կը շահագործէ եղբոր վարդապետութիւնը. այդ հանգամանքով կը մտնէ նաեւ Սերաստիոյ վիճակը և Բողոքի մէջ կը հանդիպի Անթէպոլիսին, որ երևան կը հանէ անոր տգիտութիւնը, կը խայտառակէ զայն և իր իսկ ձեռքով կը պատժէ, և ցետոյ զայն կը տանի Ս. Նշան վանքը որպէս զի քաղաքային իշխանութեան յանձնէ խորհրդան, բայց վանքին կաթողիկոսին ու տուաւթաւորներուն խնդրանքին վրայ չ'առնէր այդ քայլը, այլ կ'առնէ անոր ձեռքէն ինչ որ ունի և վանքին կուտայ զանոնք, և կը պատուիրէ անոր որ ոեւէ տեղ չ'ներկայանայ իբրեւ վարդապետ և չ'սօսի եկեղեցիներու մէջ. եթէ լսած չար համբաւը, կ'սպառնայ Անթէպոլիս, թույլ կ'ուզարկեմ ուր որ ալ գտնուի, և պատժել կուտամ քեզ (Դրեցոյի. էջ 418-19): Պիտի տեսնենք նաեւ որ Անթէպոլիս Սերաստացի աշակերտներ ալ ունի, որոնք կ'երևի թէ նոյն իսկ Սերաստիայէն սկսելով աշակերտած են իբրեւ և հետեւած են իր կաթողիկոսութեան ատեն ալ:

Անթէպոլիս Սերաստիոյ հետ ունեցած այս յարաբերութիւնները պատահական չեն թուիր ինձ. պատճառ մը ունեցած է այդ կարեւոր քաղաքին մէջ. թէ եւ չեմ կրնար ճշգրիտ առայժմ թէ ինչ էր այդ պաշտօնը: Ուսուցիչ՝ էր արդեօք կամ նուիրակ, — իրեւ երկուքը միանգամայն: Աւելի Առաջնորդ եղած է պիտի ըսէի, բայց իր անունը կը պահի Սերաստիոյ Առաջնորդներու գաւազանին մէջ(*): Յայտնի է սակայն որ կա-

րեւոր դիրք մը և պաշտօն մը ունի Անթէպոլիս Սերաստիոյ մէջ:

Բ.

Անցնինք իր կաթողիկոսութեան:

Անթէպոլիս իր իսկ գրչով արձանագրել է ետքը Սերաստիայէն գալը Հալէպ, Երուսաղէմ երթալը, վերադարձը Հալէպ և Զուգայեցիին տաւածամ մահն ու թաղումը 1601ին (Յուլիան 2), կ'ըսէ. եւ այսպէս զինի ճիշդ ամսոյ և ես ելի ի Հալէպ, եկի յԱտանա միսիթարել զաթոռակալ քահանայն եւ զիշխանն Կիլիկիացոյ, որ աստ Ատանա ժողովեալ էին. (զ)որ եւ զինի քաղաքային միսիթարական քանից, ասպա կուտեալ քոյոր քնակիչ քահանա ի վերայ իմ թէ մի(?) վասն Աստուծոյ առաջնորդ հայրենի աթոռոյ քո(?) վասն զի եւ ես ի սոյն աթոռս էի վարժեալ ի մանկութենէ. և այսպէս հարկիւ արկին զանձն իմ ի լուծս աստուածային եւ հաւանեցուցին կրկին շինութիւն առնել Սուրբ Լուսաւորչի Աթոռոյն. որ եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ քործար զՍուրբ Աշն, այլ սրբութեամբն, հանդիմանալով Սերաստիայէն եւ ցնծութեամբ, որ եւ էին ընդ իս Ստեփանոս Եպիսկոպոսն Ատանայ եւ Մկրտիչ Եպիսկոպոսն Զէյթընոյ, Սարգիս Եպիսկոպոսն Հաճնոյ, եւ այլ քահանայր եւ իշխանր, զոր քերեալ հասուցար իւր քնական հանգիստն, եւ կարողութեամբն Աստուծոյ, աղօթիւր եւ օրհնութեամբն նստուցին ի հայրապետական աթոռ զնուագեալ եւ զվերջին ժրնունըս եկեղեցոյ, զիս՝ զՅովնանէն վարդապետս, թվին Ռոմ (— 1601): Որ եւ կարողութեամբն Աստուծոյ, շինութեամբ եւ նորոգութեամբ կատարեցաւ ամենայն ինչ» (Զմմառի Թիւ 331 Զեռագրի յիշատակարանէն):

Իսկ Սիւրի Մաշտոցին մէջ այսպէս յիշատակագրած է իր կաթողիկոսացումը.

— «Ես նուազաւ Յովնանէն վարդապետս Անթէպոլիս շնորհաւ եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ, նստայ աթոռ հայրապետութեան Սրտայ ի մեծ թվին Հայոց Ռոմ(*) զեկտմը. Հոռոմոց Ի. աւուր կիրակիէն» այսինքն՝ 1602 Գեկտմբեր 20, Կիրակի օր:

Թէ Անթէպոլիս ինչն* ըրաւ կաթողիկոսանալէ ետքը, ինչպիսի գործերով և խնդիրներով զբաղեցաւ. — այս հարցումներուն ուղղակի պատասխան մը չենք գտնել իր յիշատակարաններուն մէջ, բացի իր սա հաւատումէն թէ «որ եւ կարողութեամբն Աստուծոյ, շինութեամբ եւ նորոգութեամբ կատարեցաւ ամենայն ինչ». այսինքն՝ Սիւրի մայրափանքին մէջ նոր չէնք տեսնել ունեցան և հիններն ալ նորոգուեցան: Սիւս, իբրեւ

(*) Այս բուականը ՌոմԱ (— 1602) պէտք է ըլլայ Ռոմ (— 1601) քաղաքէն վերէն գտնուող եւ քաղաքային տարածքներէն. վասն զի Զուգայեցիին վախճանեցաւ 1601 Յուլիան 2ին, քաղաքային, 17 տարի կաթողիկոսութենէ ետք. ուրեմն 1601 — 17 = 1584, որ ճիշդ բուականն է Զուգայեցիին կաթողիկոսութեան: Եւ ցանկ որ Զուգայեցիին մահէն ինքզինքն առաջ Հալէպէն անցեր է Ատանա, քսել է 1601ի Նոյեմբերի մէջ, իսկ կաթողիկոս եղաւ ամիս մը ետքը, 1601 Դեկտ. 20ին:

(*) Տե՛ս Պրոֆ. Սերաստիոյ, Անդրեաս Վրդ. Աղեմանգրեանի, Տպ. Վնենիսի, 1911, էջ 168-69:

կաթողիկոսարան, իր մայրավանքով, նշաւակ եղած է ձորապետներու և բռնաւորներու զօրաքաղութիւններուն, ինչպէս նաև բնական անխուսափելի ֆեոտաներու, անձրիի և այլնի հետեւանքով: Աջը և ուրիշ սրբութիւններ Ատանայի մէջ կը պահուին, հարստահարիչներու ձեռքէն ազատելու համար, կաթողիկոսներ ստիպուած են Հալէպ նստիլ, և ի հարկէ այս պայմաններու մէջ, երբ Անթէպիցի Սիւ հասաւ կաթողիկոսանալու համար, տեսաւ թէ մայրավանքը պէտք ունէր իր շինարար խնամքին, և բրաւ ինչ որ կարելի էր: Հաւանաբար իր համեստութիւնէն չէ տուած աւելի մանրամասնութիւն, և բաւականացած է արձանագրելով թէ Աստուծոյ կարողութեամբ ամէն բան եղաւ շինութեան և նորոգութեան կողմէն:

Սակայն ներքին և արտաքին կարեւոր դէպքեր տեղի ունեցան Անթէպիցի կաթողիկոսութեան ընթացքին:

Ներքէն՝ ամէնէն կարեւոր դէպքն է Հալէպի մէջ Պետրոս Կարկառեցիին կաթողիկոսացումը. այս դէպքը այնքան կարեւոր է որ թէ՛ Անթէպիցի և թէ՛ բոլոր Կիրիկեցիք լըջօրէն զբաղեցան ատով. ո՛չ միայն անոր համար որ կաթողիկոսութիւնը երկուքի կը բաժնուէր այդ կերպով, այլ նաև այն պատճառով որ Կարկառեցիին աննշան դէմք մը չէր, փամանակին նշանաւոր վարդապետներէն մէկն էր ան, որ աջակից եղած էր Զուլայիցւոյն, երեսօղէմի հանգանակութեան մէջ, և ինչպէս որ կ'ենթադրենք, բարեկամն էր Անթէպիցիին, վերջապէս շնորհքով անձնաւորութիւն մը, որ կ'երկարատակէր և կը տկարացնէր կաթողիկոսական իշխանութիւնը: Խնդիրը կերպով մը կարգադրուեցաւ յետոյ՝ Գրիգոր Կեսարացիի միջնորդութեամբ եւ Կարկառեցիին ալ վախճանուամով վերջացաւ երկպառակութիւնը, ինչպէս որ պիտի տեսնենք յաջորդ գլխին մէջ:

Դուրսէն ալ, զխաղ տուինք արդէն, երկիրը մատուցած էր քաղաքական անիշխանութեան: Ժելալիներէն հրոսակ մը կ'ասպատակէր Ատանան և Սիւսը, տեղացի ձորապետներն ու բռնաւորներն նուազապէս համար:

Տեսանք թէ Զուլայիցիի ատեն ժելալիներէն Սաթուրճի Օղլուն կը յարձակէր Ատանայի և Սիւսի վրայ՝ Մոհտի օղլուները նուաճելու և երկիրը կողոպտելու համար:

Իսկ Անթէպիցիի ատեն ալ դարձեալ ժելալիներէն Դաւիթն էր որ կը յարձակէր Սիւսի և Ատանայի վրայ նուաճելու համար տեղացի բռնաւորները և կողոպտելու համար երկիրը:

Դաւիթի արշաւանքը, բոտ Անթէպիցիի, տեղի կ'ունենայ 1605ին, երբ ինքն, Սիւսի մայրավանքին շինութիւններն ու նորոգութիւնները աւարտելէ հաջորդ, թեմական այցի ելած էր, և այդ միջոցին կը գտնուէր Կեսարիա, ուրկէ կը վերադառնայ Ատանա 1605ի աւագ ստներուն և կը մնայ հոն: Եւ ահա Մեծպահոց երկրորդ շարթուն միջոցը Դաւիթ յանկարծ կը հասնի Մամեստիա և անկէջ ալ Ատանա: Ատանացիք կը զիմադրեն Դաւիթին, բայց չեն կրնար յաղթել, երկու կողմէն իրարու

զարնուելով կը հասնին Ատանայի Կարմնայ Գոռը, ուր Դաւիթ մարտկոցներ կը շինէ և կ'ամրանայ: Լեռնցի զինուորներ, որ Սիւսի վրայ անուանէին, օգնութեան կը հասնին Ատանացիներուն և օր մը առտուն կանուխ կը յարձակին Դաւիթի մարտկոցներուն վրայ, կը ջրուեն զանոնք և կը մատնեն փախուստի Կարմնէն անդին, բայց քաղաքացի (Ատանացի) զօրքեր անխոհմօրէն Սիւսի տներուն հետէն կ'երթան աւար ընելու ցանկութեամբ, փոխանակ անոնց հետ միացած կրնուելու իշխամիին դէմ, որ օր մը, արեւածագին յետադարձ յարձակում մը կը գործէ կատաղութեամբ, կը զարնէ Սիւսի տները, կ'անցնի գետը, որուն ջուրը շատ քաջուած էր այդ միջոցին, կը գրաւէ մարտկոցները, և կը մտնէ Պաղլա Միջին: Սըր Ծաղկաղարը է, Դաւիթ մինչև երկուշի մտներ քաղաքը, բայց կը մտնէ հետեւելու Աւագ երկուշարքի տըր, կ'աւերէ և կ'աւերէ ամէն կողմ, և կը նստի քաղաքին մեծ հրապարակը (Միւստան): Սիւսի տներ՝ միայն իրենց նշանաւորներէն 80 զոհ կուտան այս կռիւի մէջ, թող անշնանները, կ'ըսէ Անթէպիցի, որոնք բազմաթիւ էին:

Ատանայի բոլոր երեկոյնները կը լքեն իրենց տուններն ու ստացուածները և կ'ապաւինին միջնաբերդը, Ժողովուրդը անոնց կը հետեւի: Սիւսեցիներն ալ կը մտնեն բերդը, բայց շատեր զուրս կը մնան:

Նոյն ինքն Անթէպիցի ալ կ'ստիպեն Սիւսեցիք որ բերդ մտնէ, բայց օտ չ'ուզեր, այլ սուրբ Աջերուն և միւս սրբութիւններուն արկը Ահապան Մհի. Միւսասին հետ կը զրկէ բերդը, և ինքն զուրսը կը մնայ մինչև զիշերուան առաջին պահը՝ շուարուն և լալաղին, և օգտուելով կամուրջի Դրան բացուելէն, զի խնամեն Աստուծոյ յուսացեալ, իր աշակերտներուն հետ կ'ենթա Ատանայէն, և մուրա ճամբաներով կը հասնի իր աթոռը, Սիւս:

Դաւիթ երեսուն օր կը մնայ Ատանա, կը կողոպտէ քաղաքը. իսկ միջնաբերդը ապաստանող քրիստոնեաներուն գլխաղին կը կտրէ, կը գանձէ զանոնք և կը հեռանայ մեծ աւարով:

Անթէպիցիի կաթողիկոսութեան ընթացքին կատարուած ուրիշ կարեւոր դէպք մըն է նաև երեսօղէմի մէջ Պարոնտէր Գրիգորին եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը:

Յիշատակարանի մը համաձայն, զոր տեսեր է Սաւալան, Յովհաննէս 1614ին ալ կուզայ երեսօղէմ, թէ՛ ուխտի և թէ՛ շնորհաւորելու համար Պարոնտէրի եպիսկոպոսութիւնը եւ այս առթիւ մեռն ալ կ'օրհնէ Ս. Յակոբի մէջ: Բայց մեղ կը թուի թէ Անթէպիցի աւելի ծանրակշիւ պատճառ մը ունէր երեսօղէմ գալու համար. որովհետև ինքն առաջին անգամ չէ որ ուխտի պիտի գար. թերևս քանի մը անգամ այցելած էր Ս. Յակոբ, և մենք այդ այցելութիւններէն մէկը տեսնաւ արդէն, երբ Զուլայիցիի կողմէն զըրկուցաւ երեսօղէմ պատգամաւորութեան մը զլուրը, պարտքերու վճարման և ներքին կարգադրութեանց համար: Ստոյգ է որ Զուլայիցիի

առնեն Ս. Յակոբը չունչ առած էր պահ մը, իբրեւ հետեւանք պարտքերու վճարման, բայց յաջորդ տասն տասներկու տարիներու բնթացքին դարձեալ ինկած էր պարտքերու ներքեւ և կացութիւնը աւելի ևս ծանրացած էր, և այս անգամ ալ Բաղիշեցի Մեծն Բարսեղ և Վարազի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետ, Աթանոս կոչուած, ինչպէս նաև Գրիգոր կեսարացի, դարձեալ ազգային հանգանակութեամբ վճարած էին պարտքերը, և Աբգար կոչուած Դաւիթ եպիսկոպոսին տեղ, որ Սիդոնի եպիսկոպոսի տեղեկագործին մէջ յիշուած չորս գիտուն վարդապետներէն մէկն է, գրած էին Պարոնտէրը, զայն եպիսկոպոս ձեռնադրել տալով նոյն իսկ Ս. Յակոբի մէջ, էջմիածնի Աւետիս կաթողիկոսին, զոր Ձուգայեցի խօսանք, Պարոնտէրին զօրավիշները, իրենց հետ միասին բերած էին երեսնադէմ այս նպատակով:

Պարոնտէրը եպիսկոպոս ձեռնադրելու իրաւունքը Պետրոս Կարկառեցիին էր, որ Հալէպի մէջ կաթողիկոսացած էր, իբրեւ պատրիարք կամ կաթողիկոս երեսնադէմի, ինչպէս որ պիտի տեսնենք Կարկառեցիին վրայ խօսելու առին, բայց սա վախճանած էր 1608ին, որով երկպառակութիւնը ինքնին վերցած, և օրինաւոր կաթողիկոսը, Յովհաննէս Անթէպոյցի, իր աթոռին վրայ էր, և ասոր էր Պարոնտէրը եպիսկոպոս ձեռնադրելու իրաւունքը: Հետեւաբար Աւետիս կաթողիկոսին երեսնադէմ բերելովը եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն կատարել տալու նպատակով, հանելուկ մը կը դառնայ. բայց մենք կ'ենթադրենք որ սերտ կապ մը ունի այդ Կարկառեցիին կաթողիկոսացումին հետ, որուն վրայ պիտի խօսինք յաջորդ գլխին մէջ:

Արդ, պահ մը ընդունելով Սաւաւանի տեղեկութիւնը, թէ Անթէպոյցիին 1614-ին երեսնադէմ եկած ըլլալ ուխտի և շնորհաւորութեան համար, շատ քանակաւ է ենթադրել որ ան եկաւ նաև ցոյց տալու համար որ ինքն է երեսնադէմի վրայ իրաւասութիւն ունեցողը և ո՛չ թէ Աւետիս կաթողիկոս, և ասոր առաջոցը կը համարինք Անթէպոյցիին մեղսութեան հանդէս կատարելը Ս. Յակոբի մէջ, Աւագ Շարխուն — զժրաստարար չէ նշանակուած օրը — Չատիկի առթիւ հաւաքուած ուխտաւոր Հայոց մեծ բազմութեան առջև: Ասկա երեսնադէմի աթոռին վրայ իր ունեցած կաթողիկոսական իշխանութեան և իրաւասութեան հանդիսաւոր արտայայտութիւնն էր ըստ մեզ, որով պաշտօնապէս կը հերքուէր Հալէպի մէջ քանի մը տարի յառաջ տեղի ունեցած երկպառակութիւնը կրթնելով Կարկառեցիին նման նշանաւոր վարդապետի մը անձնական հմայքին և անոր ցաւալի համակերպութեան վրայ:

Միտոնօրհնէքը կաթողիկոսի մը իրաւունքն է, և Անթէպոյցի այդ հազուադէպ հանդէսը կը կատարէ երեսնադէմի մէջ, իբրեւ պատրիարք կամ կաթողիկոս երեսնադէմի:

Անթէպոյցիին կատարած մեծահանդէս մեղսութեանքը թիւագրանք մը կ'ըլլայ երեսնադէմի Ասորոց եպիսկոպոսին, որ ինքն ալ մեղսութեան Ս. Յակոբի համարին մէջ, իր եկե-

ղեցւոյն ձեռով, Աւագ Շ. օր, հաւանութեամբ Յովհաննէս կիթլիկ և Դաւիթ և Պարոնտէր Գրիգոր եպիսկոպոսներուն, որոնք անձամբ ալ ներկայ կը գտնուէին այդ հանդէսին (Սաւաւան, Ձեռ. էջ 675):

Դարանապոյցին ուրիշ դէպք մըն ալ կը պատմէ Անթէպոյցիի վերաբերութեամբ, ըսելով թէ Գրիգոր կեսարացի, իրեն հետ կ'առնէ Յովհ. կաթողիկոսը, ինչպէս նաև Էրզրումցի Մինաս և Սրսեցի Քացախ կոչուած Մինաս վարդապետները և կը տանի Կ. Պոլիս, Յովհաննէս Սուրի դէմ իր պայքարը շարունակելու համար, բայց խուլ կը յաջողի պետական ուժով երեքն ալ արաքսել տալ Կ. Պոլսէն: Այս դէպքը պատահեցաւ, Կ'ըսէ Դարանապոյցին, 1613 մայիս 25ին (էջ 180—81):

Սակայն 1611—1621՝ կեսարացիին երկրորդ անգամ պատրիարքութեան շրջանն է. ուրիշ խօսքով, կեսարացիին արդէն Կ. Պոլսի մէջ է 1613ին և տէրը իր աթոռին: Ստոյգ է որ կեսարացիին և խուլը կոխներ ունեցան իրարու հետ, երկուքն ալ ուժով դէմքեր, խուլը կաթողիկոս միտ, կեսարացիին թուող հայադաւան, ունէին իրենց զօրաւոր կուսակիցները, երկուքն ալ փոխադարձաբար երեք անգամ ինկան պատրիարքական աթոռէն և դարձեալ եկան. բայց Դարանապոյցիին պատմած դէպքը, իր այդ ձևին մէջ, անհաւանական կը թուի մեզ:

Անթէպոյցիին կրնայ Կ. Պոլիս դադար ըլլալ երկու Մինասներու հետ, որոնցմէ Քացախը արդէն իր աշակերտն էր, որ իր յաջորդն ալ եղաւ, թերեւ իր իսկ թեմական գործերուն համար. կարելի է ըսել նաև որ Անթէպոյցիին ներկայութիւնը Կ. Պոլսի մէջ, իբրեւ ձեռնադրողը և բարեկամը կեսարացիին, հաճելի եղած ըլլալ խուլի և իր կուսակիցներուն և տեղի տուած ըլլալ այդ տեղի դէպքին. բայց, ամէն պարագայի մէջ, Դարանապոյցին շփոթ է և 1613 թուականը անյարմար:

Պէտք է միշտ նկատի առնել որ Դարանապոյցին աղուոր խօսք մը չունի կեսարացիին համար, այնպէս որ աններելի անիրաւութիւններ բրած է ան իր պատմութեան մէջ այդ խոշոր դէմքին հանդէպ: Իր կիրքը և ասակութիւնը պատճառ կ'ըլլայ որ Դարանապոյցին միշտ գէշ մեկնէ կեսարացիին վերաբերեալ դէպքերը, և նոյն իսկ լուսնիան գատապարտէ անոր հոյակապ ծառայութիւնը թէ՛ կրիկիոյ աթոռին և թէ՛ երեսնադէմի պարտուց վճարման գործին մէջ:

Առ այժմ ասկէ աւելի տեղեկութիւններ չունինք Անթէպոյցիի 19 տարուան կաթողիկոսական գործունէութեան նկատմամբ:

Կ'անցնինք իր մահուան, որ տեղի է ունեցիր եղբրական պարագաներու մէջ, ըստ Դարանապոյցիի պատմութեան: Անթէպոյցիին դարձեալ Ատանա եկած է 1621ին, ուսկից Սիւս վերադառնալու առնել, իր աշակերտներուն հետ, ճամբան կը հիւանդանայ, կ'իջեցնեն զինքն հիւղ մը, ուր անմիջապէս կ'աւանդէ հոգին իր մարմինը, ջուրի վրայ, կը տանին Սիւս. ճամբան զիմացէն եկող քանի մը ձիաւոր զինուորներ տեսնելու որ

իրիւ թէ «հուր կու բորբոքի եղեր ի վերայ գիւ մարմնոյն»։ և երբ մօտ կուգան յուզարկաւորեն՝ բուն, կ'ըսեն, ինչո՞ւ պահելը կրակը, անկից տուէր մեղի որ ծուխ քաշենք։ Լանգուցեալին աշակերտները չեն հասկըցեր թէ ի՞նչ կ'ըսեն այդ ձրաւորներ, քանի որ իրենք կրակ չունէին։ Բայց անոնք շարունակելով ճամբան, մերթ Եւր մերթ իրենց ետեւ կը դառնան և կը տեսնեն եղեր կրակը, և Ասանա հասնելէ ետքն ալ համբաւեր են իրենց տեսած երեւոյթը, նոյն խիկ հետաքրքրեր են Ասանայի փաշան։

Դարանաղցի այս պատմութիւնը լսեր է կիրակոս անուն արեւոյէ մը, որ աշակերտած է Անթէպոյիին և Ասանայէն Սիս գացող աշակերտներէն մէկն ալ ան եղած է։

Վերջապէս մարմինը կը տանին Սիս և կը թաղեն, և թաղման ատեն ալ երկինք կը սգայ, կը միմնայ, կ'որոտայ, կը փայլատակէ, սաստիկ անձրև մը կը տեղայ, որ շատոնց «չէր եկել»։ Խիստ երաշտ է եղեր երկիրը, երեք գիշեր ու ցորեկ կ'անձրևէ և աշխարհ կը ծովանայ, այս և բեռնոյթը կը տեսնեն թէ՛ խաւաններ և թէ՛ քրիստոնեաներ և փառք կուտան Աստուծոյ։

Գրեթէ բառ առ բառ յառաջ բերինք Դարանաղցիին հրաշակերտ պատմութիւնը, պարզապէս մատնանիչ ընելու համար սա իրողութիւնը թէ այս դրոյցներ ուղղակի արդիւնքն են Յովհաննէս Դ-ի բարութեան և սրբութեան, որով նշանաւոր եղած է ան իր բոլոր կեանքին մէջ և նոյն խիկ իր կենդանութեան կոչուած է ԲԱՐԵՅԱՐՈՅ։ Այս մասին դարձեալ Դարանաղցիին է որ կուտայ հետաքրքրական մանրամասնութիւն մը, հետեւի կ'երգով։

— «Եւստ խոնարհ էր, հեղահողի, ընկերատէր, այցելու և խնամատար որբերու և այրիներու։ Իր ողորմածութեամբը կը նմանէր Յովհաննէս Աղեքսանդրացւոյն, զփախտարար իր յաջորդները իրեն նման բարեգործութիւն չէին ըներ։ Յովհաննէս Դ. այնպէս կը խնամէր Սիսի աղքատներն ու կարօտները որ «ո՛ր որը կուշար, ո՛չ այրին աւ փախաւ կ'ընէր, ինչպէս Յօղտէցի Այծմեմիկի անշունչ մարմինն վրայ կուլային, այնպէս ալ Սիսի աղքատներն ու կարօտները առոր գերեզմանին վրայ կ'ողբային և կ'ըսէին, «Ելի՛ր, անուշիկ և դիմած հայրիկ և տե՛ս անայցելունքս և անտէրունչներս, որք մնացինք»։

ձգեալուս, որբատէր, հաւատացաւ, գիտուն, գործունեայ կաթողիկոսի մը նկարագրին ամբողջ պատմութիւնը խտացուած է այս քանի մը պարզ տողերու մէջ, որոնք լիովին կ'արդարացնեն իրեն տրուած ԲԱՐԵՅԱՐՈՅ ստորագիւլին։ Ձեռագիր Մաշտոցի մը մէջ այնպէս յիշատակագրած է Անթէպոյիին մահը։

— «Ի յառաջնորդութեանն սուր ուխտի իմ հոգեւոր հաւու Տէր Մկրտիչ Աբեղիսկապոսին, եւ ի նախապետութեանն Տեառն Տէր Յովնանէս կաթողիկոսին, որ վախճանաւ ի յայտն ամի։ Ասուած ողորմի իւր հոգւոյն, Ամէն։ Ի քուտբերութեան Հայոց Ռէ՛» (1621) (*), Բ. Ե.

(*) Այս Մատցը, որ գրուած է Զեքուն ԶԿԴ—1514ին եւ նորոգուած 1621ին, Անթէպոյիին մահուան

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ ԵՐԱՅԵՑԻՈՅ ԲՈԿ

Ա. Յորելեան անունը.

Ինչպէս երբայեւոց քով իւրաքանչիւր Խօթնեակի վերջին օրը Շաքար կը կոչուէր, նոյնպէս Խօթնեակ տարիներու վերջինը կը կոչուէր Շաքար Տարի։ Եօթը շաքար տարիներու վերջին տարին ալ կը յաջորդէր Յորելեանական Տարին։

Յորելեանական տարին կը ծանուցուէր խոյի (կովի) եղջիւրէ շինուած եղջերափողի մը ձայնով։ Եովիլ բառը, որ խոյ կը նշանակէ, համանիշ եղած է նաեւ խոյի եղջիւրին, եղջերափողի ձայնին ու յորելեանական հանդիսարարեան, որուն նշանը կը տրուէր այդ ձայնով։ Այսպէս է որ Քրանսերէնի մէջ Olifant (փող) բառը կը նշանակէ նաեւ փղ (Eléphant) կամ փղոսկր և կամ ամէկ տեսակ եղջիւրներ։ Եովիլը կը հնչէր Եօթներորդ ամսուն տասներորդ օրը, որ ատեն կը կատարուէր Քաւութեան Տօնը։ Յորելեանական Տարին, սակայն, կը սկսէր տասն օր առաջ, որպէս զի չխանդարուէր Քաւութեան մեծ Տօնին լրջութիւնը Եովիլի պատճառաւ, որ իր հետը բերած ընկերային փոփոխութիւններով խինդ ու խնձիղի շրջան մըն էր։ Ասոր համար է, անշուշտ, որ Հերեմիմոս բառախաղով մը Yöböl-ը թարգմանած է Jubilum, որ կը նշանակէ գիւղացիներու առանկած ուրախութեան աղաղակներ։

Բ. Յորելեանի պայմանները (Ղևոս. Ին. 8-17. 23-55)։

Յորելեանի տաղին պայմանն էր Սրբապառնորդներ։ Այս սրբապառնութիւնն էր դադար երկրագործական աշխատութեանց, որպէսզի գիւրանային Յորելեանական Տարին տեղի ունենալիք փոփոխութիւնները։ Բացի արտերու ինքնարոյս բերքերէն՝ արատեսուած չէր, սովորական տարիներու նման, ուրիշ բերքեր քաղել և ամբարել

սարին, սեփականութիւնն էր Հալեպի Տ. Յարութիւն Բնի. Եսայեանին, որ իմ յուզողաբով Ա. Եսայից Մատենագրարին նախեց զայն, 1923 Փետր. 11ին, ուրիշ ձեռագիրներու նեց, որով ակաւիլն չեն մեծ Մատենագրարին պաշտօնական քաւամարին ակի։

շտեմարաններու մէջ: Հոգին ու մարդոց այս դադարը յարեւմտեան էր Շարաթ Տարիի դադարին:

Յորեկանի երկրորդ պայմանն էր՝ սեպհակաւորները յարձնել իրենց տներուն: Այսպէս ամէն յիսուն տարին անգամ մը հոգի իւրաքանչիւր բաժին կը վերադարձուէր նախապէս անոր տէրը եղող ընտանիքին: Ասկէ կը հետեւի թէ երբայեւոց քով մէկէն միւսին չէր անցնէր կալուածի մը սեպհականատիրութիւնը, եւ թէ՛ այդ կալուածին արդիւնքը միայն կարելի էր ուրիշի փոխանցել, այն ալ ժամանակաւորապէս, այսինքն՝ մինչեւ յոռաջիկայ Յորեկանը⁽¹⁾:

«Երբ մօտենայ Յորեկանը, որ կը նշանակէ ազատութիւն⁽²⁾, կ'ըսէ հրեայ պատմիչը Յովսէպոս, արտի մը վաճառորդն ու գնորդը միասին կը գնահատեն անոր արդիւնքն ու ծախքը: Եթէ աւելի ըլլայ արդիւնքը՝ վաճառորդը վերստին կը տիրանայ իր արտին, հակառակ պարագային՝ գնորդը արտը դարձնելէ առաջ կը պարտաւորուի վճարել ծախքին մնացորդը: Այսպէս Օրէնքը կը հսկէր որ բացարձակ կարօտութիւնը չմշտնջնաւորուէր Հրէից մէջ:

Յորեկանին երրորդ պայմանն էր՝ զեռի առնուած Իսրայէլացիները յարձնել իրենց ընտանիքներուն: Այս պատճառաւ է որ Յորեկանական Տարին կոչուած է Ազատեան Տարի: Յովսէպոս նոյնիսկ կը կարծէ, ինչպէս ըսինք վերեւ, թէ «Յորեկան բառը կը նշանակէ Ազատեան», ինչ որ ճիշդ չէ:

Յորեկանին չորրորդ պայմանն էր՝ իրենց հին սեպհակաւորներուն յարձնել այն տները, որոնք շինուած էին ոչ-պարսպապատ գիւղերու, աւաններու եւ քաղաքներու մէջ: Ինչո՞ւ, սակայն, այս տարբերութիւնը պարսպապատ եւ ոչ-պարսպապատ քաղաքներու միջև: Անոր համար որ Օրէնքին նպատակն էր իրենց նախնիքներուն սեպհական հոգին կապել հրեայ ընտանիքները: Բայց գլխաւոր քաղաքներու մէջ գոյութիւն չունէին նահապետական ընտանիքներու բաժանումներ. միւս

կողմէ՝ քաղաքներու զարգացման նպատաւորելու համար հարկ էր տեսական հանգամանք մըն ալ առեւտուրին:

Օրէնքը բոլորովին կ'արգիլէր Ղեւտացիներու սեպհական հոգեւոր վաճառումը, միայն կը թոյլատրէր անոնց տոներուն վաճառումը, պայմանաւ որ Յորեկանական Տարին վերադարձուէին անոնք իրենց նախնի տէրերուն (Ղեւտ. Իե. 31-34):

Անոնք որ զրամի պէտք ունենալով ձեռքէ հանած էին իրենց արտը կամ տունը, նոյն տարին վերստին կը տիրանային իրենց ստացուածքին, առանց փոխարէնը հատուցանելու: Այս առիթով է որ Յովսէպոս, իբրեւ սովորական բան մը, կ'ըսէ թէ Յորեկանական Տարւոյն մէջ պարտատէրները կ'ազատուէին իրենց պարտքերէն: Մենք ալ աւելցնենք թէ այս հաշուով կարելի պիտի չըլլար փոխատուներ զանել Իսրայէլի երկրին մէջ...

Գ. Յորեկանի պայմաններուն զործադրութիւնը.

Յորեկանական Տարիի պայմանները չորս դուստրոն մինչեւ վերջ, եթէ Սուրբ Գիրքին շատ մը էջերը (Հուսթ Գ. 1-8, երեմ. ԼԲ. 7, ԼԳ. 8, եզեկ. Է. 12, ԻԳ. 16, 17) կը յիշեն գերիներու եւ սեպհակաւորների փրկանաւորումը, ուրիշ տեղեր ալ կը ներկայացնեն այս Օրէնքին բռնաբարումը: Այսպէս երրորդ Թագաւորութեանց Գիրքին մէջ (ԻՍ. 2-16) կը կարգանք որ Աքաբը կը յափշտակէ Նաբովի այգին, որ անոր ընտանեկան անձեռնմխելի կալուածն էր: Նսայի (Ե. 8) եւ Միքիա մարգարէ (Բ. 2, 4) կը կշտամբեն զանոնք որ տուն տուն ու ազարակ ազարակի վրայ կ'աւելցնեն, արհամարհելով Յորեկանական Օրէնքը:

Այս Օրէնքը, սակայն, զործադրութեանէ զադրեցած Հրէից Բաբելոնի գերութեանէ զարձէն ետք: Եզրասի գիրքերը, որոնք կը յիշատակեն Շարաթ Տարին (Բ. եզր. Ժ. 31), լուծիւն կը պահեն Յորեկանական Տարիի մասին: Անոր պատճառն ալ այն է որ ընկերական պայմանները, որոնց ենթարկուեցան գերութենէ հայրենիք դարձող Հրեաները, այլափոխուած էին գլխովին, ու Յորեկանական Օրէնքը զադրած էր այլեւս զործադրելի ըլլալէ⁽³⁾:

Թրգմ. Մ. Ե. Ն.

(1) «Եւ երկիրն ոչ վաճառուցի ի հաստատութիւն, զի իմ է երկիրն. քանզի պանդուխտք եւ նոգեմք էք դուք առաջի իմ» (Ղեւտ. Իե. 23):

(2) Յորեկան բառին ճիշդ նշանակութիւնն է, ինչպէս ըսուեցաւ, եղի, եղի եղբիւր, եղբերակողի ձայն:

(3) Տե՛ս H. Lesêtre, Dictionnaire de la Bible, JUBILAIRE եւ JUBILE բառերուն ներքեւ, տեսնակ 1751—1754:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԲԱՐԵԿԱՄԱՐԵՐԵՆՆ

Յ. Մ. Ին

Սիրք գոյ պի՞ճի բլար,
Երբ միայն ինկինք զգար.
Ծաղիկն երկներանգ
Աչեր կ'ուզէ հրավառ.
Ահա առանձին, ի՞նչ կ'արժէ
Ի՞նչ նպատակ, եւ ի՞նչ իմաստ,
Երբ ան զգայ իրմէ դուրս
Եւ իր մէջ.

Մի *Մարիչ* սէր, սէր բարեկամ,
Աստուած ինքն իսկ-սիրոյ ակ
Սէր համակ.

Չուզեց բլալ միայնակ.
Եւ ստեղծեց եղեմին հետ
Սիրող սիրս մը—մարդ կամ—
Որ բարեկամ ունենայ:
Ինչպէս մարդուն առաջին
Տուաւ կին մը իբր ընկեր
Բայց զայրացաւ Սէր—Արարիչ՝ Ազատին
Որ իր սիրոյն ամբողջն ալ
Շնորհեց անյազ եւային.
Եւ ծառերուն մէջ հազար համար
Գոնէ մէկը՝ Ստեղծողին
Սիրոյն չուզեց նուիրել:

Օ՛, բարեկամ, անկեղծ, անենգ,
Ի՞նչ է կեանք առանց անոր.
Ծաղիկ ու սիւս, լին ու առուակ
Արեւ, ասղեր ոչինչ կ'արժեն:
Ինչ որ է տուն առանց մանկան
նիշերուն,
Եւ պարտեզը առանց՝ տունկի,
Այգին՝ առանց խաղողի,
Երկինքն առանց ասղերու,
Նոյնն է մարդը առանց անկեղծ
բարեկամի:

Ինչ որ է համբոյրը՝ շրթունքին
Ովասիսը՝ անապատին
Եւ արեւը՝ լեռներուն
Նոյնն է Սէրը՝ հոգիներուն

տառապող:

Օ՛, ինչ պիտի բլար աշխարհ, երբ
Զրկային արեւ բարեկամ,
Եղեմական երկիրն այս չքնաղ
Պիտի քուէր անապատ մը չոր ամառի:
Եւ ո՞վ մեզմէ, ո՞վ սիր՝ ճանչնար
Աստուած մը որ սէր չունենար:

Ապիկիւնէ:

ԱՆՆՈՒՆ ԱՄՐՏԵՁ

Ականակուռ աւելի քան խորհրդաւոր
Գանձասուսի մը գիշերին մէջ ոսկեփայլ,
Մասունքը սուրբ, դուն կը պահես նիմա քու խոր
Ծոցիդ մէջ սիրսն ուրկէ բղխեցաւ սիրքս մըռայ...

Ու կը դառնաս անվերջօրէն շուրջը կրակին
Ինչ կարօտով, ի՞նչ երազով, ի՞նչ գաղտնիքով,
Անհուն պարտեզ ուր շրթիմները կը ծաղկին
Եւ լրտուքիւնը կը սպասէ անըջաբով...

Գարբնուեցա՛ն այս շրթաները ծանրակուռ
Հիմա ոտքերս դէպի քեզ կը սեւեռին.

Իմ խաչածէս ձեռքերուս հետ, աչքերս կոյր

Քե՛զ կը տեսնեն, քե՛զ կը տեսնեն այս խաւարին

Անձաբաժիր անդոհանքին մէջ կարծես

Յաւերժական մասունքներուդ հոգի՛ն եմ ես...

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻՆ, ի յոյս ընծայեալ բարերար ձեռնառութեամբ **ՊԱՏՐԻԿ ԿԻՐԻՊԷՆԿԱՆԻ**։ Հրակ. Հայ Կրթական Հիմնադրութեան, Տպ. ԿՈՉՆԱԿ, Նիւ Եորք, 1929. 8° էջ 844+16: Գին 3 Տոլար, կանխիկ:

Խրիմեանին գործերը, իրենց ծառայով փորձիկ, ցիրուցան էին եւ այլեւս դժուարապիւտ դարձած, այնպէս որ ատոնց ամբողջական մէկ հաւաքածոյն կազմել եւ հրատարակել շատ գեղեցիկ եւ շատ գործնական զաղափար մըն է, որ իրագործուած է այս հատորին հրատարակութեամբ, շնորհիւ Կիրիպէնկեան Պատրիկի բարերար ձեռնառութեան:

Խրիմեան, Կ. Պոլիս գտնուած միջոցին, ընտանի հիւրն էր Կիրիպէնկեանց: Այսօրուան ալիսիա Կիրիպէնկեան, այն ատեն երիտասարդ, մարտի ներշնչումներ առած է Խրիմեանէն: Խրիմեանի, ինչպէս նաեւ Վարժապետանի ընծայուած առաջնականութիւնը Կիրիպէնկեանց տան մէջ, կապուած են յիշատակելի դէպքերու:— Այդ տան մէջ է որ անգամ մը ձէյմս Պրայս, անգլիացի ծանօթ հայասէրը, խորհրդակցելու համար գիշերային այցի եկած է Կիրիպէնկեանց ընտանի հիւրերուն հետ: Խրիմեան շատ կը յարգուէր Կիրիպէնկեանց տան մէջ. որովհետեւ Սերովբէ եւ Սարգիս եղբայրները ազատէր եւ բարեպաշտ հոգիներ էին եւ Խրիմեան կը խօսէր անոնց սիրտին: Անգամ մը Խրիմեան, «գիշեր բարի» ըսելով կ'ուզէր թաշուիլ իրեն համար պատրաստուած ննջասենեակը, եւ Պատրիկ կ'առաջնորդէ: Հայրիկին, որ այդ գիշեր իր աղօթելու պարտքը կը նետէ անոնց (Սերովբէ եւ Սարգիս եղբայրներու) վրայ, ըսելով Պատրիկին թէ մենք երբեք մեր անկողին, անոնք կ'աղօթեն մեր տեղն ալ:

Այսօրան մտերմութիւնը անշուշտ իր հմայքը խորապէս պիտի տպաւորէր երիտասարդ Կիրիպէնկեաններու սիրտերուն վրայ, եւ ահա՛ այդ մտերմութեան յուշարձանն է որ կը կողթողի այսօր նոյն ինքն Խրիմեանի գործերով, որ միանգամայն մահարձանն է սիրեցեալ թոռնիկի մը, Պողոսիկի յիշատակին, զոր կը կանգնէ Վուրմաշեալ մեծ Հայրիկը, Պատրիկ Կիրիպէնկեան: Արդէն այս հաւորածոյին երկու գիրքերուն (Հրաւիրակ երկրին Աւետաց ու Պապիկ եւ Թոռնիկ) առանձին հրատարակութիւններն ալ Կիրիպէնկեանց յիշատակներն են:

Հաւաքածոյն կը բացուի Հայ Կրթական Հիմնադրութեան «երկու խօսք» ով, ուր կը բացատրուի այս հրատարակութեան նպատակը. — «Մեր ազգէից ազգային՝ բարոյական ու հոգեւոր բարձր ձգտումներուն որպէս ներշնչութեամբ, ամենուրեք ու գեղեցիկ, ի յոյս կ'ընծայուի ներկայ հաւաքածոյն, ուր ամփոփուած են Հայոց Հայրիկի առանձնապէս հրատարակուած՝ բայց այժմ սպառած՝ ամբողջ երկերը»: Ասոր կը յաջորդէ «Խրիմեան Հայրիկի երկերն իրենց թուականներով» թիւով 15: Յետոյ «Ժամանակագրական ուրուագիծ Հայրիկի կեանքէն», քաղուած, Թարգմ. Սեր-

բազանի ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ գիրքէն: Ապա մահարձանը կամ յուշարձանը Պողոսիկին, վերջապէս Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք Հօր նամակը, ուղղուած Հ. Կ. Հիմնադրութեան Քառասուղար Տիար Տ. Ա. Տիրիմեանի. զոհար գրուած մը, որ իրրեւ **Յառաջաբան**, արագ, իմաստալից մէկ վերլուծումն է Խրիմեանի հմայքին եւ գործին եւ յորդոր մը Ամերիկայի Հայութեան որ կարգայ այս հատորը. — «Կա՞յ արդեօր, կը հարցնէ բանասէրը Պատրիարք, Նոր աշխարհի մէջ մարդ մը որ արհամարհանուով նայի Հին Աշխարհի այն նախնայեաններուն՝ որոնց ա՛յնքան զուգուրանով կը պատմէ Ս. Գիւրգէն հաւատքն ու յարացոյցը: Բա՞ճարագոյն Բաղաւորութիւնը ե՞րբ հրաժարած է երբեք զմայելել այդ անուշակ կենցաղի դուրսագնէրուն վրայ. դէպի ինքն դարձը՝ շա՛տ անգամ բարոյական դիպացուրիւնն եղած է մեծ հոգիներուն»:

Իսկ գործին հրատարակութեան կրկնակ նպատակը կը պատկերացնէ այնպիսի խորհրդաւոր շրջանակի մը մէջ, որ պիտի կրնար իրրեւ **մօթիվ** ծառայել *ոնէ* վարդեա նկարչի, ստեղծագործելու համար այդ պատկերը պատտառի վրայ:

— «Երիմեանի անմահացումին նուիրուած այս գրական մեծարանով, որուն յօժարակամ կը բերէ իր մասնակցութիւնը Ազգային Բարեւարմէնէն Տիար Պատրիկ Կիրիպէնկեան, կ'ուզուի որ Հայոց Հայրիկն ու Պողոսիկը իրարու մօտ ըլլան հոգիներու աշխարհին մէջ ալ. Պողոսիկ պիտի հանձնայ զայն իրեն իրենց Գերդաստանին հին բարեկամը, որ շատ անգամներով լացած է իրենց երբեմնի կորուստներուն վրայ, սպասելով հանգիստ ոգուր սիրտեր, եւ Հայրիկը հառաչանով մը պիտի համբուէ զայն: Իսկ մենք պիտի դիմենք հոս կանգնուած Յիւսասկարանի հայելիին մէջ՝ հակադասութիւն, որ իր զուգի կը լսեմարեցնէ իրեն մօտ ծածկ զոհարիկ այդ ծաղիկին, սխալ մը հովիւն ու սուգի մը խրուովիս օակ»:

Խրիմեանի երկերը հետեւեալ կերպով դասադրուած են այս հաւաքածոյին մէջ.

- 1) Հրաւիրակ Արարեան, 2) Մարգարիտ Արարչութեան, 3) Վերջին Շարաք—Խաչի Հառ, 4) Ժամանակ եւ Խորհուրդ իւր, 5) Վանգոյժ, 6) Հայգոյժ, 7) Գրախօս Ընթանիմ, 8) Սիրաք եւ Սամուի, 9) Հրաւիրակ Ներկին Աւետաց, 10) Պապիկ եւ Թոռնիկ, 11) Բազաւորաց Ժողով, 12) Վերջապոյսի Չայնէր, 13) Ողբացող Խորհրդակցի, 14) Ծրագիր Բարեւարդանց, 15) Նախնի Շրջաբերական Բազար, 16) Խօսք Հրամարման:

Ընտիր թուրք, մարտի տպագրութիւն, սիրուն կազմ, կ'աւելցնեն հրապարակ Հայրիկի երկերու այս հաւաքածոյին: Միայն ցաւալի է որ այս հսկայ հատորը պէտք եղածին չափ զերծ չէ կրցած ըլլալ տպագրական վրիպակներէ:

Մայր հայրենիքը շնչելու եւ նորոգուելու համար Ամերիկեան Հայերը պէտք է կարգան Խրիմեանի երկերը:

Թանկագին է հաւաքածոյիս պատկերազարդումը: Այլուր Խրիմեանի երկու լուսանկարները, մին վեղարով, հատորին սկիզբը, իսկ միւսը Հրաւիրակ Արարեանին սկիզբը, երկուքն ալ գլխաբաց, կաթողիկոսական լուսանկարներ: Իսկ անոնց միջեւ

վաղամեռիկ Պօղոսիկին ժպտուն դեմքը եւ Ամեն-
Դուրեան Սրբազանի պատրիարքական պատկերը:
Հրաւիրակ Սեւրին Աւետեաց ին սկիզբը Սերով-
բէ Կիւլպէնկեանի լուսանկարը, իսկ ՊԱՊԻԿ ԵՒ ԹՈՒՌ-
ՆԻԿԻՆ սկիզբը՝ Յովհաննէս Կիւլպէնկեանինը:

Այս հատորին հրատարակութիւնը իմ հոգիս մէջ
ալ կ'արթնցնէ յիշատակ մը...: Ես դժբախտաբար
չեմ տեսած Խրիմեանը: Բայց նա կը հետաքրքրուէր
ինձմով: Կոլոտի մասին յօդուած մը գրած էի **Արեւ-
ւելք** օրաթերթի համար, 1903ին, որ գրաքննութեան
վախէն ջղակտոր եղած էր թոյրովին: Հայրիկը այն-
քան կը հաւնի ատոր որ կը հրամայէ վերատպել
զայն **Աւարտար** մէջ (ՏԵՄ ԿՈՒՈՏ, էջ 80-89): Իսկ
անկից յառաջ երբ Մուշ գացի, հրճուեցաւ Խրիմեան:
Իրեն սիրական տեղն էր Մուշ: Այն տանն գրած է իր
սրտայայտ մէկ բերթուածը, **Ողբացեալ Զաւենի**
յիւստակին (այս հատորին մէջ, էջ 798-802) եւ զըր-
կած է Կ. Պոլիս Տ. Յովհաննէս Աւագ Բն. Մկրեանի,
որպէս զի ան ալ ինձի հասցնէ՝ Մուշ, ուր մենք ալ
որբանոց - արհեստանոց բացած էինք Զանգիւի քան-
քերով ազգային պատրիարքարան զրկուած Նը-
պաստեանը: Դժբախտաբար ես բանտարկուեցայ,
Կ. Պոլիս տարուեցայ 1899 ի վերջերը եւ Մկրեան
հո՛ն կատարեց Հայրիկին պատուէրը: Այդ զըժ-
բախտ օրերուն մէջ Հայրիկը գտնուեցաւ միակ
քաջը, որ իր հայրապետական աթոռէն ինքնագիր
նամակով մը մխիթարանք ուղղեց ինձի եւ յոյսեր
յայտանց որ անպարտ պիտի հռչակուէի... անշուշտ
վերադառնալու համար պաշտօնիս զուխը՝ Մշոյ մէջ:

Տիար Պատրիկ Կիւլպէնկեան այս հատորէն մէյ
մէկ օրինակ նուիրած է Կիւլպէնկեան դասարանի իր
սարկաւազ սաներուն, որոնցմէ՝ Ներսէս Սարկաւազ իր
տպաւորութիւնները գրի առած է՝ հատորը աչքէ ան-
ցրնելէ ետքը:

Զգացումներու արտայայտութեան սիրուն ձեւ մը
ունի այդ գրուածը, որ կը յուսանք թէ հաճոյքով
պիտի կարդացուի:

Բ. Ե.

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

(Տպաւորութիւններ)

Շատ աղուոր է զատը զոր կ'ստանանք
առաքինի ազգայինէ մը, իր վրայ մեր
նշմարած հայրական զեղուն գործէն, որ
զինք մղած է Մայրենի եկեղեցոյ պայ-
ծառութեան համար, այս անգամ ալ ի յի-
շատակ իր թոռնիկին, Պօղոս Ե. Կիւլպէնկե-
անի, կանգնել յուշարձան աղբիւր մը, ինչ-
պէս մեզ նոյնպէս բոլոր հայրզինները ար-
բեցնելու համար Հայրիկեան ներշնչումով:

Խրիմեան Հայրիկի Ամբողջական Երկերով
Բարերար Պատրիկ Կիւլպէնկեանի նպաս-

տով եւ Ամերիկայի Հ. Կ. Հիմնարկու-
թեան միջոցաւ կանգնուած այս նոր յու-
շարձանն ալ հաւատք, յոյս եւ սէր յորդող
վճիտ աղբիւր մըն է, մատչելի մեր մայրե-
նի լեզուին ծանօթ ամէն հայու:

Հայոց Հայրիկին միջոցաւ, Աւետարանն
լը պատուական Մարգարիտներն անթեղած
է այս աղբիւրի ընդերքներուն մէջ, ազգն
ու հայրենիքը՝ իրենց թրթռուն սիրան ու
է՛ն ազնիւ զգացումները թափած են անոր
ուղիին մէջ, եւ մարդկային իմաստութիւնը,
իր անազնու քանդկաներով աղուորացած
է անոր տեսքը:

Ամէնքն ալ պարզ ու զրաւիչ:

Մենք երախտագիտութեամբ կը խոնար-
հինք այն անգուգական Լնձնաւորութեան
առջեւ, որ զրապէս վարձատրած է Հայրիկի
էութեանն ծնունդ աւնող, բայց ասդին
անդին ցրուած այս անմահական ջուրի բու-
լոր երակները միացնելու համար Հայրիկի
ամբողջական երկերու այս հաւաքածոյին
մէջ:

Արդարեւ ի՞նչ կայ աւելի քաղցր քան
պահ մը հոգւով մտքով յափշտակուիլ ու
ինքիդնքը անգամ եւ ունինդիւր կարծել ըն-
տանիքի մը, ուր քով քովի մեղրաշուրթն
կը բարբառին երեք հոյակապ դէմքեր,
Խրիմեան, Դուրեան եւ Կիւլպէնկեան:

Երեքն ալ մարմնացումը մեր ցեղին ու
կրօնին ամէնէն ազնիւ տիպարներուն, եկե-
ղեցական թէ իշխանական: Երեքն ալ աս-
տուածային շնորհներով օժուռ արժանաւոր
պատգամաբերները Բանին Կենաց: Երեքն
ալ իրենց կեանքերը հայ ժողովուրդին յա-
ռաջգիմութեան եւ բարգաւաճման նուիրած
պատկառելի անձնաւորութիւններ: Երեքն
զաղափարական ու հոգեկան կապերով միա-
ցած բարեկամներ վաղեմի, որ տարիներ
յետոյ դարձեալ քով քովի են եկած, զոգ-
ցես անգամ մըն ալ զիրար ողջագուրելու,
իրարու վրայ հիանալու եւ զիրար շնորհաւո-
րելու զխառնումով...

Այս ի՞նչ սխրալի տեսարան է զոր կ'ըն-
ծայէ մեզ «Ամբողջական Երկեր»ու անմի-
ջական բացումը:

— Արծիւին ճախրանքը թեւաբախ, հո-
գիին սլացքը միատիք եւ հայ վիշտին ու
մտքին սնուցիչ Զեռքը կորովի, ահա կը
հովանաւորեն ու կը ժպտին մեզ, հանդի-
սութեան մը մէջ, ուր մե՛ր Հայրիկի, մե՛ր

Սրբազանի, և վաղամեռիկ Պողոսիկի պատկերներու կարգին, ի զո՛ւր կը փնտռեմ լուսատիպ նկարը մեր Բարերարին...

Համեստքեան շող, ճեղքի բողբոս կուրծկեր փրփուն:

Պակաս մը, ինձպէսներուն համար թեւեւ... բայց ըստ ինքեան առաւելութիւն մը, չգիտեմ կանխամտածուած թէ ակամայ, որ սակայն կը թելադրէ մեզ, անոնց միջեւ եղող անձնական կապերէն աւելի, խորհիլ իրենց հոգեւոր եղբայրակցութեան սեռնութեան ու սերտութեան վրայ:

Իրարու քով են անոնք, ալեւոր նահապետները՝ ճոխացած քրիստոնէական և դարերու իմացական լոյսին ամբարներով, խոհուն լուսադէմքերը՝ որ կը ճառագայթեն մեզ, երբ մօտենալ ուզենք իրենց:

Մատա՞ղ մըն է թէ հարսանիք, որ ըստեղծած է այս բարեպատէհ առիթը:

Երբ առաջինն է, մեր «ողորմի»ները՝ իսկ եթէ երկրորդը, մեր խնդակցութեան լաւագոյն մաղթանքները:

Ամէն պարագայի մէջ, կ'զգանք թէ կոչուեմք մը կայ փառաւոր:

Կոչնատէն է Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցին, իսկ անոր հաճոյակատար սպասաւորներն են վերեւ յիշուած իր երեք պանծալի հարազատ դաւակները:

Այս հոգեւոր ու մտաւոր խրախճանքն պատուել ուզողներ, երջանիկ պիտի ըլլան Հայոց Հայրիկին կողմէ իրենց հրամցուած հայրենի հերթային հետ, վայելելով Գուրեան Սրբազանի մատուցուած Գողթան զինին ու Կիւլպէնկեան Մեկենասին հայթայթած սպասներն ու պալատը փարթամ:

Հիւրերը կանչելու հոգն ալ սիրով ըստանձնած է Ամերիկայի Հ. Կ. Հիմնարկութիւնը: Բազմաթիւ «Հրաւիրակ»ներ ամէն օր կը բախեն մեր ղոները, ներս ալ կը մտնեն յաճախ երեսո՞վ թէ աներես, մեր տրամադրութենէն կախուած է այդ. վասն զի անոնք միշտ ալ ժպտով ու բոլորով կը մօտենան մեզ:

Սըղ, հայ ժողովուրդ, քեզ կը փայլարժեցնել, միայն քո՛ւ շինութեան եւ քո՛ւ օգտին համար հասցէիդ ուղղուած այդ հրաւէրները: Փութա՛ւ:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿԻ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԳՆԱՀԱՏՈՒՄՆԵՐ

Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Ազաւնունիի Միաբանք եւ Այցելութ Հայ-Երուսաղէմի գործը կը գնահատուի ամէն կողմէ:

= Կիլիկիոյ Վեհափառ Կարողիկոսը կը գրէ.

— «Ստացայ Ձեր պատուական նուէրը, «Միաբանք և Այցելութ Հայ-Երուսաղէմի»: Որքան աչքէ կ'անցնեմ, այնքան կ'երիտասարդանամ հին յուշերուս վերադարձումով. միեւնոյն ատեն կը հիանամ Ձեր համբերատար հոգւոյն վրայ:

Թէև մականուննիդ Աղաւնի կամ Աղաւնուցի, մեղուաջան տքնութեամբ, պրբարտումներով ծաղկէ ծաղիկ, թուփէ թուփ և առուակէ առուակ թոշրտելով հաւաքեր ու մեղրի փեթակ մը կազմեր էք: Երանի՜ թէ հաշուելանդիր երիտասարդները ներշնչուելով ՄԵՄԱԳՈՅՆ ՄԵՂՈՒԷՆ ու Ձեզմէ, հետամուտ ըլլային մեղրի փեթակներ կազմելու և ոչ թէ պիծակներու դատարկ մաղեր կը մաղթեմ կարողութիւն և յաջողութիւն Ձեր տքնաջան թարթափումներուն:

= Կ. Պոլսի Ս. Պատրիարքը կը գրէ.

— «Շնորհակալութեամբ ընդունեցի Ձեր Գերապատուութեան լոյս ընծայած «Միաբանք և Այցելութ Հայ-Երուսաղէմի» շահեկան երկասիրութիւնը:

Փափաքելի է որ Ձեր Սրբազնութեան կողմէ «Սրտն» Ամազգրի մէջ հրատարակութեան յանձնուած վանքերու վերաբերեալ ուսումնասիրական էջերն եւս ամփոփուին հատոր մը ներքեւ, լրացնելով կարեւոր պակաս մը»: = Լիբանանու Կարողիկոսական Փոխանորդ, Եղիշի Արքեպս. Կարօեան կ'ըսէ.

— «Աւելորդ է ըսել որ սրուած հետաքրքրութեամբ մը թղթատեցի զայն ծայրէ իծայր, կանգ առնելով նշանաւոր անուններու եւ ինձի ծանօթ դէմքերու առջեւ: Գործին գրուատիքը չպիտի ընեմ Սրբազան Հայր. որովհետեւ գրուատիքի կարօտ չէ՛, ան ինքը եղած է արժանաւորներու գրուատիքը հիւսելու և յաւերժացնելու համար»: = Տֆր. Յ. Թօփեան կը գրէ Պէշրոքեմ.

— «Ձեր «Միաբանք և Այցելութ Հայ-Երուսաղէմի» աշխատութիւնը, իր տեսակին մէջ շատ հետաքրքրական գործ մըն է և մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան արդիւնք»: = Ղ. Ն. Նահապետեան, Գանձիհեմ:

— «Ձեր Սրբազնութեան երկասիրած ա-

դուրս գիրքը անմիջապես թղթատեցի մե՛ծ հետաքրքրութիւնով, ու շուտով յանդիմանայ այն համոզման որ անկախ արդիւնք է երկար, յարատեւ ու անվատ պրպտումներու եւ անխոնջ ուսումնասիրութեան: Յատուկ անուանեց բառարան մըն է այն խոկապէս՝ մեր քրիստոնէական կեանքի պատմութեան հնագոյն շրջաններէն մինչեւ մեր օրերը այն անձնաւորութեանց, որոնք ապրեցան ու ճշնեցան, բառին լաւագոյն իմաստով, Ս. Յակոբեանց մայրաքանքին մէջ, կամ այցելեցին հոն, կերտելով ինչ որ իրաւամբ կը կոչէք «Հայ երուսաղէմ»:

= Մայիս Ա. Պետրոսեան, Գահիրէին:

— «Արքարե, Միաբանք եւ Այցելութ Հայ երուսաղէմին, որուն ձեռագրի գէզերը տպագրութեան տրուելէ առաջ պատկը ունեցած էի տեսնելու 1927 ի ամբան, ընտանեօք երուսաղէմ մեր այցելութեան առթիւ, պիտի մնայ անգուզական գործ մը յաւէտ չաղկապուած Սրբոց Յակոբեանց վանաց պատմութեան հետ, ու ան տիպար օրինակ մը պիտի հանգիստանայ ապագայ սերունդին՝ ճոխացնելու անոր պարունակութիւնը եւ անվերջ շարունակելու համար սկսուած այս գեղեցիկ հատորը»:

= Հոգ. Գրիգոր Գուսան Մ. Վ. կը գրէ Կ. Պոլսին:

— «Յովսէփ վրդ. եղբայրս Պոլիս հանդիպելուն, բերած էր Ձեր Սրբազնութեան աշխատասիրած «Միաբանք եւ Այցելութ» հրատարակութենէն օրինակ մը, զոր պահեցի մօտս, իբրեւ շատ կարեւոր ու ցարդ անտես առնուած գործ մը, մանաւանդ Հայ եկեղեցւոյ ապագայ պատմագրին համար անգնահատելի արդիւնք մը»:

Երանելոյն Յորայ համբերութեամբ միայն հաւաքել ու գլուխ հանելը կարելի սոյն աշխատութեան համար ի սրտէ կը շնորհաւորեմ Ձեր Սրբազնութիւնը, եւ իբր համեստ հետեւող մը առ հասարակ հայ հրատարակութիւններու, շնորհակալութիւն կը յայտնեմ «Միաբանք եւ Այցելութ»-ով Ձեր ծանօթացուցած եկեղեցւոյ շարք մը մշակներուն համար, որոնցմէ քանի մը տասնեակ անձանօթ կը մնային ինձի»:

= Զեյրունի Հայրենակցական Միութիւնը, Երուսաղէմ:

— «Անհուն հրճուանքով եւ խորին շնորհակալութեամբ ոտացած ենք Ձեր մեծարժէք գործը, «Միաբանք եւ Այցելութ Հայ երուսաղէմին», արդիւնք բազմաթիւ տարիներու մեղուաջան աշխատանքի: Վստահ կրնաք ըլլալ թէ սոյն երկը մեր գրագրական ամէնէն սիրուն եւ կարեւոր տեղը գրական անմիջապէս, որովհետեւ անոր մէջ մենք ունինք բազմաթիւ բարձրաստիճան անձեր, որոնք ուղղակի մեր սրտին հետ կը խօսին»:

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Մն. Իզմիր 1842 Նոյմ. 28 — Ֆ. Մարտի 1929 Դեկտ. 4. ԴԾ.

Ութսուն ութ տարիներու լիութեան մէջ ճրագիր մը պէս մարեցաւ Մեսրոպ Նուպարեան, որ կ'անձնաւորէր Իզմիրի հայ մտաւորականութեան եւ ազնուականութեան գեղեցիկ աւանդութիւնները:

Յորելանք, որ ծրագրուած էր իր անխոնջ եւ բարի աշխատութիւնները գնահատելու համար, իրեն մխիթարանք մը պիտի ըլլար իր կեանքի վերջալոյսին մէջ:

Պատշաճ է որ Նուպարեան Յորելանի Յանձնաժողովը կատարէ ծրագրուած հանդէսը մեծ աշխատողի յիշատակին, հոգ չէ թէ Յորելանք փոխադրուած ըլլայ անմահներու աշխարհը: Նուպարեան կը յուսար ապրիլ դեռ, եւ այդ յոյսով էր որ իր Յորելանք թողուց 1930-ի զարնան, ի պատիւ Ամեն. Դուրեան Սրբազանի եւ ի յարգանս Անոր Յորելանին:

Ես Նուպարեանի անուին եւ գործին ծանօթ էի միայն, ինչպէս նաեւ իր քանի մը լուսանկարներուն. բայց 1929 Յուլիս 10. ԴԾ. երբ Մարտի 1929-ի կոնգրէսը Պրն. Վահան Թէրէեանի հետ, դէպի երեկոյ Սէն-ժիւլիէն գացինք տեսնելու համար ծերունին: Դժուարաւ գտանք իր տունը, բայց չգտանք զինքն. օղափոխութեան գացած է ըսին Նրեմ-Ղուկասներ (Թուրա-Լիւր), ոչ շատ հեռի Սէն-ժիւլիէնէն:

Դտանք զինքը հոն, անխնամ պարտէզի մը մէջ, պանդոկատան մը առջեւ, ծառի մը շուրին տակ, թիկունքը տուած հանգստուէտ աթոռի մը, երեսը դէպի արեւմուտք, զուխը ձեռքերուն մէջ ակնապիշ: Շատ ուրախացաւ այս անակնկալ այցէն. փոքրիկ թանջքէ մը եւ ջրայնտութենէ նեղուած տեղափոխուէր է հոն: Շատ կոկիկ եւ մարուք հագուած, զուխը սեւ թաւիշէ գտակ մը, ծնօտներուն վրայ մօրուրի կարծ, սպիտակ թելեր. շատ ծօր, շտկուցաւ, իր մարած աչքերը կենդանութիւն մը ստին: Ճանչցաւ Թէրէեանը. զիս առաջին անգամ կը տեսնէր, բայց թղթակցած էր հետս, ՍՄԴՆի իր նուիրած աշխատակցութեան առթիւ, հետեւաբար ծանօթացաւ հետաքրքրութեամբ: Առոյգ եւ զուարթ կ'երևէր, բայց աչքերը եւ մոյրը կը մատնէին թէ շատ հեռի է զիսմ վայրկեանը. իրեն հաճոյք պատճառելու համար քաւական երկար նոտանք, խօսեցանք եւ խօսել տուինք. գնահատեցինք իր կատարած աշխատանքը իբրեւ բառագիր մարնաւանդ. պատմել սրբինք իր վիճարանութիւնը Նորայրի հետ. «Քենդաղատեցի, ըսաւ Նորայրի ծրագրին, եւ իր իսկ առաջարկով նշանակեցի իր բառարանին Ֆուանսերէն եւ Հայիրէն սխալները»: Զերագի վրայ խօսեցաւ եւ յիշեց թէ պահած էր տպաւորութիւնը իմ այցելութեանս իրեն լոնշանի հիւանդանոցի մէջ, յաճախ յիշելով «Մահէն մի՛ վախնաք» յորդորանքս: Խօսեցաւ Դուրեան Սրբազանի մասին մեծ հիացումով եւ մանրադէպ մը պատմեց— Ես ծխող մը չեմ, ըսաւ, անգամ մը Առաջնորդարան գացի, Դուրեան Սրբազանին, սիկարէթ մը հրամցուց ինձի, չեմ ծխեր ըսի եւ չառի: Յետոյ այնպէս պատահեցաւ որ երկուրնիս ալ սեղանի հրաւիրուինք երեւելիներէն մեկուն տունը, եւ հոն Տիկին մը սիկարէթ մը հրամ-

ցուց ինձի, առի եւ ծխեցի: Դուրեանի աչքէն չէ վրիպած ասիկա, եւ պատե՛հ առիթով մը դիտել տուաւ ինձի թէ դուք Պրն. Նուպարեան, ծխող մը չեմ ըսիր եւ մերժեցիր իմ սիկարէսը, քայց Տիկի-նին սիկարէրը ծխեցիր: — Ստիպուած, յարեցի ըսաւ, կրնայի՞ մերժել Տիկիին մը սիկարէրը: առի պարզապէս մերժած չըլլալու համար. ես ծխող մը չեմ: Դուրեան արտայայտիչ ժպիտով մը կ'ընդունի չքմեղանքը Նուպարեանին: Պէտք էր որ ելլէինք ալ, քայց ինքն կ'ուզէր որ նստէինք: Կազդուրուեցայ, ըսաւ, եւ ուզեց որ իր յարգանքները գրեմ Դուրեան Սրբազանին:

Այդ վիճակին մէջ զեռ գրիչը չի ձգեց եղբոր ձեռքէ: Թերեւս մոլորիւն մը: Թարգմանել շարունակ, թէ եւ այլեւ տէրը չէր թարգմանութեան արուեստին: Իր շարք մը թարգմանութիւնները, ծերութեան պըտուղներ, պարզապէս զինքն չվշտացնելու համար կը հրատարակէի Սինի մէջ, որուն ճշմարիտ քաւրեկամը եղած էր. եւ այս առաջին եւ վերջին տեսակցութեան մէջ իր գնահատանքը կ'ուզէր Սինի խմբագրութեան, իսկ Թէրէեանը կը հռչակէր «Մեծ Բանաստեղծ»:

Նուպարեան դէմք մըն էր խկառիպ. իր կազմուածքին փափկութիւնը թեկադրած է իրեն որ ամուրի մնայ եւ հրաժարի մատուոր ծանր աշխատութիւններէ. այս է պատճառը որ հոգեւին նուիրուած էր գրչի մեքենական աշխատութիւններու: Ծարք մը Ֆռանսերէն գործեր հայացուցած է, որոնց մեծ մասը կը մնայ անարկ. իսկ իր զուլու գործոցն է. ԲԱ-ԻԱՐԱՆ, ՅԻԱՆՍԵՐԷՆԷ, ՀԱՅ-ԱՅԻԱՐԱՆԻԿ, որ լոյս տեսաւ 1892-ին Կ. Պոլիս, Պարտաւորիան տպարանէն, իր տեսակին մէջ յաւազոյն գործն է այս քառարանը, եւ այս պատճառով ալ ամէնէն շատ տարածուեցաւ հայ դպրոցներու եւ տուններու մէջ:

Նուպարեան կապուած է Հ. Բ. Բ. Միտիթեան եւ անոր կտակած էր իր իզմիրի տղան, եւ Պատուոյ Անգղամ հռչակուած Միտիթեան կողմէն: Աւագ որ այդ տունը եւ շատ մը ուրիշ տուններ մոխրացան իզմիրի աղէտին մէջ:

Փարիզի ԱՊՐԱՅ Քերթը (1929 Դեկտ. 7. ՇԲ.), ուր հրատարակուած է Մ. Նուպարեանին վերջին լուսանկարը դաշնակի մը առջեւ, յայտարարած է որ Ֆրանսական կառավարութիւնը, Յորիինական Յանձնաժողովին առաջարկութեամբ, Հանքային կրտսեան օստայութեան ատիճանը տուած է Յորիինային, իբրեւ գնահատանք որ անոր Ֆրանսական մշակոյթին բերած ծառայութեան:

Նուպարեան, որ իրաւունք ունէր անձամբ վաշխելու իրն համար ծրարուած Յորիինային հանդէսը եւ այս առթիւ տառաջուլ Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ տրուած ատիճանը, կը փակէ իր աչքերը այս աշխարհի արեւին, որ նսին թողլով արծաթ զիմ մը, իբր խորճողանշան անխոնջ աշխատութեան, ինքնամոփոկ կեանքի մը անդորրութեան մէջ:

Մեծապ Նուպարեան իր ուսանողութիւնէն սկըւած է փորձեր ընել գրելու եւ հրատարակելու. Երկաւթ եւ Ուսումնասիր կ'ըլլան իր առաջին փոր-ները լրագրութեան մէջ: Յետոյ Դ. Մսերեանի հետ իր խմբագրէ Մէսորս հանդէսը, Դրած է շատ մը Քերթերու մէջ մինչեւ վերջին ատեններ:

Մեծապ Նուպարեանի երկասիրութիւնները.

ՏՊԱԿԻՐՈՒԱԾՆԵՐ

- 1.— ԲԱՌԱՐԱՆ, Ֆրանսերէնէ հայ աշխարհիկ.
- 2.— ԿՐԱՆՏԻՐԻ ԲԱՌԳԻՐԻՐԻՆ, ՍԻՒԱՆԵՐԷ.
- 3.— ԿԱՏԱՎԵՐԳԻ ՄՈՒՆԷՐԻՆ, երկու հատոր.
- 4.— ԱՌԱԿԻ ԱՅՅՈՆԻԿԷՆԻ, աշխարհ. յանգաւոր.
- 5.— ԵՕԴԻՐ-ՏԱՄ ՓԱՐԻՉԻ, վէպ վ. Հիւսիսի, 3 հար.
- 6.— ԴԱՏԱՄԻՐԻ, Կատակարար Ռոսիսի.
- 7.— ՀԱՄԱՌՈՏ ՊԱՏՄ. ԲԱՆԱԿԱՐԻՐՈՒԹԵԱՆ, ՍԷ.
- 8.— ՅԱՌԻՍԻ ԿԵՐՔԷԻ. [նեպոսի.

- 9.— ՌՕՄԷԼՈՒ ԵՒ ԺԻԼԻԼԷ, Ողբերգ Շէքսպիրի (Բնագրէն թարգմանուած).
- 10.— ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ.
- 11.— ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԱՌՋԵԻ.
- 12.— ՈՒԼԵԻՈՐՈՒԹԻԻՆ, ՆԱՆՍԷՆԻ ԴԵՊԻ ԲԵԽԵՆ.
- 13.— ԳՐԱՆԵՐ ԲԱՌԱՐԱՆ Ա. Ֆրանսերէնէ Հայերէն (Հրակ. Պալենց, փարիզ).
- 14.— ՀԱՏԷՆՏԻՐԻ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱՌԱԿԱՌՈՒՄԵՐԷ (Հրակ. Հայ Դպրոց Պրն.Էն եւ Ժրնէվ, Զուրիգերիա):

ԱՆՏԵՐՊՆԵՐ

- 1.— ԱՌԱԿԻ ՅԻՐԱՆԷՆԻ, աշխարհ. յանգաւոր.
- 2.— ԲԱՏԵՐԱՌԱՂԻ ՅԻՐԱՆԷՆԻ.
- 3.— ԺՈՂՈՎԱՅԻՆ Ֆրանսացի դանազան նշանաւոր առակախոսներէ, աշխարհ. յանգաւոր.
- 4.— ՈՂԵՐԳԻ ԲԱՄԵՆԻ, Անտրոմաք — Իփիթէնիա — Պերենիա — փեղրա — Դոնոյիա.
- 5.— ՄԵՐՈՊԷ, Ողբերգ Վլադիմիր.
- 6.— ԿԱՏԱՎԵՐԳ ԻԷՆԵԱՐԻ, Խաղաժող — Հրտաւորաւոր.
- 7.— ԱՏՈՒՅ, Վիպասանութիւն Պէնթամէն Բօնօթանի.
- 8.— ԳԱՆՁԻ ԿՂՁԻՆ, բարոյական ընտիր վէպ Սթիվենսոնի.
- 9.— ՀՐԵՆԴԱՅԻՐ ՈՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏՍ, բարոյական ընտիր վէպ:
- 10.— ԳՐԱՅԻՄ, Բերթոլտ Գուպոյի.
- 11.— ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԲԱՌԱՐԱՆ, ՖՐԱՆՍԱՅԻՆ.
- 12.— ԹՇՈՒԱՆԵՐԻ, Վիքթոր Հիւսիսի.
- 13.— ՖՐԱՆՍԵՆԷՆԷՆԷՆԷ, ընթերցարան.
- 14.— ԲԵՆՈՅԻ ՄԱՆԴԱՎԷՐԵՐ.
- 15.— ԶՈՒԹԵՐԻԱՅԻ ԲՈՊԷՆՍՈՆ.
- 16.— ԷՕԺԷՆԻ ԿՐԱՆՏԷ, Պալլաքի.
- 17.— ԻՍԼԱՆԱՅԻ ԶԿՆՈՐՈՐ, Լոթի:

Բ. Ե.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

Յ. Ս. Դեկտեմբեր 1929, ԲԵ. Երուսաղէմի գուման 13-րդ Տաբեղարին աղբիւ, ժամը 11-ին Ս. Յակոբայ Տանարին մէջ կաստուեցաւ Դոնաթանական մաղթանք, նախապատրուածքով Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր եւ մասնակցութեամբ Միաբանութեան եւ ժողովրդեան:

Յ. 24 Դեկտեմբեր 1929, ԴԵ. առաւօտեան ժամը 10-ին, Վանուց Ա. Թարգման Հոգ. Տ. Տրդատ Վարդապէս եւ Դիւանապէս Տիար Կ. Նուրեան Բերդեմէմ զացին, ի զիմաց Ս. Արքայ Երեւոյ գնուելու Լախիւաց Ս. Ծննդեան ճաղալոյցի հանդիսութեան:

Յ. 26 Դեկտ. 1929, ԵՇ., Լաշիւաց Ծննդեան Տօնի աղբիւ, ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր՝ Փոխանորդ Կեր. Տ. Մկրտիչ Սրբազան, միաբանութեան հոգեւորական անդամներուն հետ շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Երուսաղէմի Լաշիւաց Ս. Պատրիարքին եւ Ֆրանչիսկեանց Մեծաւորին (Բիւպոս), ինչպէս նաեւ Գերման եւ Յոյն Կաթոլիկ Վանքերուն:

Դարձելով, կէտեմ ետք, ժամը 3 ին Պատր. Փոխանորդ Կեր. Տ. Մկրտիչ Սրբազան, հետն ունենալով Ա. Թարգման Տ. Տրդատ եւ Տ. Կիրեղ Վարդապէսները, այցելութիւն տուաւ Անկիլիան Եպիսկոպոս Կեր. Մէլ. Ինքեւ Սրբազանին եւ շնորհաւորեց Ծննդեան տօնը Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր կողմէ:

ՆՈՒԷՐՆԵՐ ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ «ՍԻՈՆ»Ը

ՍԻՈՆԻ յարգելի Բաժանորդներն ու բարեկամները գործնականապէս նպաստած պիտի ըլլան անոր տարածման, եթէ շարունակեն իրենց նուէրները, 1930 ին ալ ՍԻՈՆ ղրկել տալով իրենց բարեկամներուն և ծանօթներուն:

ՍԻՈՆԻ Վարչութիւնը մեծապէս կը գնահատէ նուիրատուներուն այս ծառայութիւնը և իր անկեղծ շնորհակալութիւնը կը յայտնէ անոնց:

ՍԻՈՆ նուիրողներուն առաջին ցանկը կուտանք այս անգամ.

Տ. Մուշեղ Վրդ. Հայրապետեան Երուսա-

սաղէմէն՝ Մասիկեան Զաքարիոյ Գահիրէ:
Տ. Յակոբ Վրդ. Թաշճեան Երուսաղէմէն՝
Պալլադէան Սաթակ և Սահակ եղբայրնե-

րուն Գահիրէ. — Գասապեան Արամիւ
Գահիրէ:
Տ. Շաւրշանէս Վրդ. Ասատուրեան Երու-

սաղէմէն՝ Ասատուրեան Մանուէլին և
Պոլիս:
Տ. Կիւրեղ Վրդ. Իսրայէլեան Երուսաղէ-

մէն՝ Տ. Մաշթոց Քհնյ. Իսրայէլեանին
Արահան:
Տ. Եսարեղին Արեղայ Պիւլպիւլեան Երու-

Տ. Վրշան Վրդ. Գէորգեան Բեթղէմէմէն՝

Տ. Վարդան Քհնյ. Վարդերեսեանին Հա-

րդ. — Տ. Յակոբ Քհնյ. Քէլէմեանին Հա-

Տ. Շաւրշանէս Արամ Երուսաղէմէն՝ Տ. Քթ.
Արշակ Պողոսեանին Բարիդ:
Նշանեան Աշոտ Երուսաղէմէն՝ Գարսաէ-

Քէրեան Յովհաննէսին Ատիս-Ապէպա. —
Քիւրքճեան Ստեփանին Սօֆիա:
Եսարեղեան Յակոբճեան Երուսաղէմէն՝ Յէր-

մանեան Գրիգորին Իսկէնտէրուն. — Տէ-
մէճեան Արմենակին Հալէպ. — Համբար-
ճեմեան Սեղբոսին Պաղտատ:

«ՍԻՈՆ»Ի ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ԲԱՑԱՌԻԿ ԹԻԻԸ

ՍԻՈՆ-Ի 1929 Տարւոյ վերջին բացառիկ Թիւը, որ կը բաղկանայ 124 էջերէ, կը բովանդակէ Դուրեան Յօրեյեանի հանդէսներուն նկարագրութիւնը Երուսաղէմի մէջ, ինչպէս նաեւ բոլոր շնորհաւորական հեռագիրները եւ ուղերձները, եւ ուրիշ կարեւոր նիւթեր. իսկ սկիզբը եւ կողմը Յօրեյեան Սրբազանին լուսանկարները:

Այս Թիւը գիրքի ձեւով կազմուած, կը ծախուի Անգլիական 2 Շիլինգի կամ Ամերիկեան 50 Սենթի:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵՑԱԻ ՆԱԵԻ

ՕՐԱՅՈՅՅ 1930 քուականին Քրիստոսի (լոս Հին Տոմարի), Ս. Արոռիս Տպարանէն. կազմող Օրացոյցիս Մ. Ե. Ն., 16⁰ էջ 168. գին 2 Դահ.:

Դիմել Տպարանիս Տեսչութեան

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien
Jerusalem — Palestine

Մ Ի Ո Ն

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար՝ ՍԻՈՆի Տարեկան բաժնեզինն է

Եգիպտական	Ղր--չ	30
Անգլիական	Շէէ	6
Ամերիկեան	Տէլէ	1, 50

Եռամսեայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

ՍԻՈՆ ի իւրաքանչիւր քիւր Եռուսդէմի մէջ կը վաճառուի 2, 5 Գնկնի.

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Գործառնութեանց զիւրութեան համար կը խնդրուի ՍԻՈՆի աշխատակիցներէն և բաժանորդներէն որ բաժանորդագրական, տպարանական, զրամական, ևայլն խնդիրներու և գործերու համար զիմեն ուղղակի մեր Տպարանի Տեսչութեան, սա՛ հասցէով.

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien

JÉRUSALEM—Palestine

Իսկ խմբագրական գործերու համար զիմել ուղղակի Խմբագրութեան, սա՛ հասցէով.

Rédaction de la Revue Arménienne ՏԻՈՆ

Patriarcat Arménien

JÉRUSALEM — Palestine

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

Ս. Աթոռիս Տպարանէն Գեռ. Միհրիչ Եպս. Աղաւունցիի

ՄԻԱԲԱՆՔ ԵՒ ԱՅՅԵԼՈՒՔ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ

Գործը, 8° 544 երեսներով ստուար հասոյ մը, ընկիր քղրով եւ մա-
փուր տպագրութեամբ, պատկերազարդուած Աւետարանի մասին վերջին
լուսանկարով: Գին՝ փօսի ծախքը միասին երեք Շիլին:

Դիմել Տեսչութեան Ս. Աթոռոյս Տպարանին:

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien

Jérusalem — Palestine